

TRANSILVANIA

ORGANUL

ASOCIAȚIUNII PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA
POPORULUI ROMÂN.

Nr. IV.

Sibiu, Septembrie—Octobre 1903.

An. XXXIV.

ADUNAREA GENERALĂ DELA BAIJA MARE.

Ultima adunare generală a Asociațiunii noastre, ținută la 9 și 10 August a. c. în Baia mare, ocupă un loc distins în șirul frumoaselor sărbători culturale, la cari însuflețirea poporului român din Transilvania și Ungaria a știut să ridice întrunirile anuale ale celei mai vechi și celei mai de frunte dintre instituțiunile sale naționale-culturale.

Am mai avut satisfacțiunea de a pute înregistra și multe alte adunări generale, cercetate de un public tot atât de numeros, sărbătorite cu aceeași însuflețire, și încheiate după debateri și lucrări tot atât de serioase și rodnice cu același rezultat material; dar' cu toate acestea nu am avut încă adunare generală, căreia, în privința succesului moral, i-am pute da întâietate față cu adunarea dela Baia mare. Pentru-că în decursul celor 42 ani dela înființarea Asociațiunii, adunarea generală a acesteia nu s'a întrunit încă la un loc atât de expus și atât de îndepărtat de centrele vieții noastre naționale-culturale, cum este orașelul din comitatul Sătmăr, care a găzduit Asociațiunea în anul acesta.

Nu a fost mic numărul acelora, cari au văduț o temeritate în designarea orașului Baia mare ca loc de întrunire pentru adunarea generală; și chiar și cercurile cu vederi mai optimiste se așteptau la o situațiune preste măsură gravă, la un teren dificil, pe care numai după o muncă intensivă îl vom pute cuceri pentru cauza culturei noastre naționale.

Însă aceste temeri au fost delăturate dela primul moment prin înălțătoarea însuflețire, cu care Românii din Baia mare și din împrejurime au întimpinat pe reprezentanții Asociațiunii noastre, cari, preste toate așteptările și speranțele lor, au găsit aici un popor încălzit de focul sacru al idealurilor noastre naționale, dornic de progres și cultură și condus și disciplinat de fruntași conșcii de misiunea lor.

Asociațiunea a găsit la Baia mare în plină floare ceea-ce voia să ducă și să samene: conștiința unității noastre naționale-culturale, și n'a avut decât să constate, că în această privință în întreaga țeară, până la periferiile cele mai îndepărtate, toți fiii poporului nostru uniți sunt în cuget și în simțiri.

Și în aceasta constatare, în dovada că priceperea și însuflețirea pentru idealul culturai noastre naționale e viă și neadormită pretutindenea unde locuiesc Români, chiar și în locurile cele mai expuse și îndepărtate, — în acest moment găsim noi acel rezultat neîntrecut și de adevărată importanță istorică, care va asigura adunării generale dela Baia mare pentru totdeauna un loc distins în istoria Asociațiunii noastre.

În partea oficială a acestei reviste, în „Anale“, publicăm procesele verbale ale adunării generale, din cari cetitorii nostri se vor pute informa pe deplin asupra lucrărilor săvârșite la Baia mare, iar despre decursul festivităților arangiate cu această ocasiune, cari cad mai mult în domeniul presei de ți, publicul cetitor român a fost servit cu raport amănunțit în ziarele noastre.

La acest loc credem de cuviință a remarca memorabila adunare generală dela Baia mare încă și prin reproducerea discursului presidial de inaugurare, care în terminii cei mai nimeriți scoate în relief toate notele caracteristice ale momentului și ne arată punctele de vedere din cari avem să aprețim importanța adunării generale de care vorbim.

Dl *Parteniu Cosma*, care în urma împrejurării că presidentul Asociațiunii, dl *Alexandru Mocsonyi*, din cauză de boală nu a putut merge la Baia mare, — a fost încredințat de Comitetul central cu conducerea adunării generale, a deschis ședințele acesteia cu următorul discurs:

Onorată adunare generală!

După un deceniu de reculegere, sub absolutismul ce a urmat desființării jugului de iobăgie, carele de secolii îl purta poporul nostru, și al privilegiilor de națiuni și religii „recepte“ cari mai bine de 400 ani au degradat la stare de heloți pe Românii din Transilvania, atât ca națiune cât și ca religie, — îndată ce începuse a se ivi pe orizontul patriei noastre o rază de speranță a vieții constituționale, 170 de fruntași români din Transilvania, în frunte cu prelații lor, la 10 Maiu 1860 înaintară o petițiune la guvernul transilvan, ca să le permită „ținerea unei adunări consultătoare în Sibiiu“ în scopul de a înființa o reuniune reclamată de spiritul timpului, „a cărei chemare se fie *lășirea culturii poporului și înaintarea literaturii cu puteri unite*“, în sinul poporului român din Transilvania.

Resolvită această cerere din partea Cancelariei aulice transilvane, s'a convocat conferența pe 21 Martiu 1861 la Sibiiu, unde sub presidiul episcopului Andreiu baron de Șaguna s'au redactat primele statute ale „Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român“, aprobate prin preainalta decisiune din 6 Sept. 1861 a M. Sale gloriosului nostru Rege Francisc Iosif I.

În puterea acestor statute s'a constituit Asociațiunea noastră în adunarea generală, care a avut loc în Sibiiu în zilele 4—7 Novembre 1861.

Cu mândrie admirăm și astăzi — după 42 de ani — entuziasmul cu carele fruntașii Românilor transilvăneni au inaugurat Asociațiunea noastră.

Se nu mi-se facă imputări pentru-că aci, la periferia românismului din patria noastră, în o localitate, carea la înființarea „Asociațiunii“ nu aparținea teritoriului ei, voiu cita unele părți din cuvântările rostite la primele ei adunări generale, fiind acelea instructive și pentru generațiunea actuală și pentru cele viitoare.

„Se poate“ — țice Șaguna în cuvântul de deschidere al conferenței din 21 Martiu 1861 — „Se poate, că cine-va îmi va înfățișă starea cea strălucită a Romanilor vechi și monumentele cele strălucite ale măririi lor, de care țara noastră

este plină, și asemănându-o cu starea noastră de astăzi, carea e destul de deplorabilă — va gândi: de ce se întreprindem un lucru mai mare spre cultivarea națională? de oare-ce este posibil, că va veni un timp barbar, care lucrările noastre le va nimici și nația o va degrada la soarte de sclăvie. Așa este! căci nime nu poate trage la îndoială, că aceea ce odată s'a întemplat în lume nu s'ar pute întempla mai de multe ori. Totuși eu sum de acea părere, că monumentele materiale ale unui period cult se pot nimici prin mâni barbare, și o nație liberă se poate lipsi de libertate prin niște legi draconice; însă monumentele spirituale și moravurile cele morale, precum și valoarea lor remân pentru toate timpurile neresturnabile, căci acestea sunt mai presus de ori-ce putere silnică și fizică. De ele nu se poate atinge mâna barbarului, furul nu le poate fura, moliile nu le pot mânca. Fiind așadară problema noastră: a înainta literatura, cultura, industria și agricultura națiunii noastre, adecă a înainta starea spirituală și materială a poporului nostru, vrem a deștepta prin mijloace naționale facultățile, va se dăcă cugetările cele senine și serioase în poporul nostru, ca se cunoască ființa și destinația sa și se o scie întrebuința spre tot binele, precum și alte nații fac astăzi aceasta, și precum este spiritul cel civilisatoriu al secolului nostru. Darurile lui vor garanta viitorul cel mai ferice al mult cercatei noastre națiuni, și o vor feri de niște lovituri ucigătoare de religia și limba ei. Aceste convingeri mari să ne însufletească, dlor, pre noi toți și atunci tare cred, că Ceriul va încorona cu flori de mângăiere întreprinderea noastră și va asculta rugăciunea mea, prin carea cucerindu-me îl rog, ca se reverse binecuvântarea sa asupra Asociațiunii noastre, căci tot darul desăvârșit de sus vine dela părintele luminilor“.

Ear eruditul nostru filolog Timoteiu Cipariu, în memorabilul seu discurs, rostit în adunarea constituantă din 4 Nov. 1861 într'altele astfel ne încurajează:

„Însă din toate aceste ruine providența ne-a conservat încă în aceste dureri cumplite un tesaur neprețuit, care nu ni l'au putut răpi nici sabia învingătorului, nici cruđimea tiranului ce domnea pe corpurile noastre, nici puterea fizică, nici politica infernală, — un tesaur născut cu noi dela țitele maicei

noastre, dulce ca sărutările măicuțelor, când ne aplecau la sinul lor, tesaur mai scump decât viața, tesaur, care de l'am fi pierdut, de l'am pierde, de vom suferi vr'odată, ca cine-va cu puterea, au cu înșelăciunea, au cu momelile se ni-l răpească din mâinile noastre, atunci mai bine, mai bine să ne înghițăm pământul de vii, se ne adunăm la părinții noștri cu acea mângâiere: că nu am trădat cea mai scumpă ereditate, fără de care nu am fi demni de a ne mai numi fiii lor — *limba românească*“ . . . . .

„ . . . Nu voiesc a mă întinde mai departe, măcar că multe s'ar mai pute dice și aduce din viața poporului român, ce demustră invederat, că deșerte sunt toate sperările, ilusiunile, visurile, îndeșert toate sofismele și machinațiunile tuturor, cari mai duc și trag sperare, că doară-doară din român vor pute face alt popor. Un razim naționalității române se împlântă astăzi și sperăm că asemeni razime de astăzi și de alte forme se vor împlânta și de aci înainte, și mai mult și mai puternic“.

Și speranța înflăcăratului savant român în mare parte s'a realizat. În scurt timp spiritul deșteptat la înființarea Asociațiunii a creat Asociațiunea națională din Arad, Societatea pentru crearea unui fond de teatru român, Academia română, Asociațiunea pentru cultura poporului român din Marmăția, mai multe Reuniuni de femei române, apoi o mulțime de institute de credit și economii, Reuniuni preoțesci, învățătoresci, industriale, comerciale și agronomice — toate cu mențiunea de a înainta dezvoltarea culturală și economică a poporului român, — totatăta razimi ai naționalității române din patria noastră.

Din toate reuniunile culturale înființate de poporul român din patria noastră, cea mai veche, cea mai generală și — cred că pot afirma fără sfială — cea mai eficace de a contribui la dezvoltarea culturai naționale a poporului român, fără a jigni cât de puțin cultura altor popoare din patrie — este Asociațiunea noastră.

Multe și mari au fost și sunt speranțele și pretențiunile noastre față de această instituțiune națională.

Și dacă nu s'au putut și nu se pot toate realiza în măsura în care am dori noi, nu este vina noastră.

Astfel este situațiunea în care am viețuit și viețuim.

Noi suntem un popor sărac, un popor blând, carele fără vina noastră am rămas cu secolii înderetul altor popoare mai favorisate de soarte, am rămas numai cu credința în Dumnezeu și cu iubirea nemărginită de dulcea noastră limbă.

Noi și astăzi, când scopurile naționale și culturale ale altor popoare din patrie se bucură de nemărginit sprijin material și moral, afară de sarcinile publice comune cu toți cetățenii statului, din serăcia noastră trebuie se creăm și vedem toate instituțiunile noastre culturale și naționale, cum se dice: „dela Vlădică până la opincă“.

Inteligența noastră carea conduce instituțiunile naționale și carea aproape singură ofere și mijloacele materiale ale Asociațiunei, între împregiurările date, cu puține excepțiuni, face tot posibilul ca scopurile acestei reuniuni se înainteze.

Statutele modificate în 1897 dau posibilitatea, ca activitatea Asociațiunei, care mai nainte era mărginită numai la teritoriul Transilvaniei, să se extindă asupra întreg teritoriului locuit de Români în patria noastră, ca și cea mai neînsemnată comună cel puțin prin o agentură se vină în nex organic cu comitetul central, dau posibilitatea ca în toate despărțemintele să se înființeze tot felul de instituțiuni și însoțiri folositoare pentru popor. Iar natura ambulată a adunărilor noastre ne dă posibilitatea, ca inteligența despărțemântului să vină în atingere cu poporul și prin graiu viu să-l lumineze și însuflețească pentru scopurile Asociațiunei, identice cu fericirea lui și a patriei.

Dar firesce toate acestea reclamă lucru intensiv și timp, pânăcând poporul, și mai vîrtos poporul românesc, carele din firea sa este conservativ și foarte rezervat față de cărturari, își va pricepe interesul seu și însuși va da mână de ajutor inteligenței sale la realizarea scopurilor culturale ale Asociațiunei.

Nu pot trece cu vederea nici curentul mai recent, pornit mai vîrtos în o parte a jurnalisticăi noastre, cu privire la activitatea literară a Asociațiunei.

Este adevărat că în titlul Asociațiunii se cuprinde și „literatura română“.

Paragraful 2 al statutelor însă indică modul, în care Reuniunea noastră are să promoveze literatura română, și anume: nu ea are să facă, ci are să încurajeze literatura română, ca un mijloc al culturii poporului: prin inițiere de studii și scrutări, prin editare de publicațiuni literare, științifice și artistice, înființare de biblioteci populare, muzee și alte colecțiuni, acordare de premii și stipendii pentru diferite specialități de știință, arte și industrie, expozițiuni, producțiuni și conferențe publice, înființare, eventual ajutoare de școli și internate, organizare de secțiuni științifice etc.

Ei bine! Toate acestea sunt puse în lucrare.

Amintesc aci numai importanta edițiune a Enciclopediei române, carea în anul acesta se va termina, Școala civilă de fete cu internat, bibliotecile populare, publicațiunile editate de Asociațiune pentru biblioteka poporală, bursele ce se dau din partea Asociațiunii și pașii întreprinși pentru înființarea muzeului național (Casa națională) care este aproape de realizare.

Asociațiunea și în astă privință face totul ce cade în competența organelor sale, între marginile bugetului. Dar nu este echitabil să se pretindă, ca însuși comitetul central, care nu este corporațiune literară, ci administrativă — și organele lui, să facă literatura română.

Asta este chiemarea și datoria literaților, cari nu se pot comanda, ci ei au să se afirme.

Dar, în fine, această parte a problemei originale a Asociațiunii a trecut în domeniul și competența Academiei române, care dispune de fondurile necesare și are în sinul său savanți din toate părțile locuite de Români; — pentru-că limba și literatura unui popor nu este și nu poate fi mărginită la granițele statelor națiunilor politice.

La 1 August 1867, în ședința de inaugurare a „Societății literare române“, care atunci a primit numele de „Societate academică română“ iar prin legea din 29 Martie 1879 s'a declarat „Academia română“ — cel mai competent în această materie, membrul academiei *Timoteiu Cipariu*, în cuvântarea sa de inaugurare a rostit și următoarele cuvinte:

„Până aci limba și naționalitatea ne-a fost încătușată... Pentru eliberarea limbei naționale va îngrijii mai ales chiar această societate literară. Ea va îngrijii, ca limba română să scape de jugul despotismului sub care a gemut de secolii. Ea va îngrijii pentru conservarea unității limbei românesci în toate provinciile locuite de Români. Ea îi va reda forma curat națională română, spre a figura cu toată demnitatea între și lângă surorile ei de origine latină“.

Cerându-ve scusele domnilor! pentru-că poate prea mult v'am întreținut cu împospătarea unor reminiscențe istorice, care și înșiși le cunoașteți, Vă salut! și în calitate de delegat al comitetului central pentru conducerea acestei întruniri — declar deschisă adunarea generală ordinară a Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român.

STATISTICA ECONOMICĂ.

Secțiunea economică a Asociațiunii, îndată după constituirea ei, când era preocupată de stabilirea unui plan de acțiune pentru lucrarea sa în viitor, a ajuns la convingerea, că va pute desvolta o activitate rodnică și va pute contribui la delăturarea neajunsurilor economice ale poporului nostru, numai în cas dacă va fi pe deplin orientată asupra stărilor țeranului român în toate ramurile activității sale economice.

Secțiunea, pornind din acest punct de vedere, a crezut deci că are să-și înceapă activitatea prin adunarea unui material statistic cât mai amănunțit, ca pe această cale să-și poată forma o icoană reală a stărilor în cari trăiesce poporul nostru, și apoi în cunoștința deplină a acestor stări, să stabilească direcțiunea ce are să o urmărească și să caute mijloacele cele mai potrivite pentru realizarea scopurilor sale.

În sensul acestora secțiunea a însărcinat pe referentul ei, dl *Dr. Vasile Hossu*, cu lucrarea unui *chestionar* pentru adunarea datelor statistice; după-ce însă numitul domn, ocupat cu alte afaceri și numit într'aceea episcop al Lugosului, nu s'a putut conforma acestei însărcinări, un alt membru ordinar al secțiunii, dl *Romul Simu*, a luat asupra-și sarcina de a compune chestio-

narul amintit, și în ședința plenară a Secțiunilor din Iulie 1903, a și prezentat proiectul seu.

Ședința plenară, deodată cu hotărârile luate asupra limitelor în cari va fi să se pună în lucrare adunarea datelor statistice, a luat și dispozițiunea, ca proiectul de chestionar lucrat de dl R. Simu, să se publice în întreaga lui extensiune în organul Asociațiunii, ca să servească ca îndreptar pentru toți aceia, cari se ocupă în cercuri mai restrinse cu studiarea situațiunii economice a poporului nostru, și în deosebi pentru scriitorii *monografiilor comunale*.

Conformându-ne acestei dispozițiuni, lăsăm să urmeze Chestionarul dlui Simu împreună cu părțile esențiale a introducerii ce autorul i-a făcut în ședința secțiunii economice.

Lupta pe terenul economic devine din zi în zi mai impetuoasă și poporul care nu-și scie da seamă de situația sa și nu e organizat temeinic — până în cele mai mici detaiuri — decade treptat și ajunge aservit de alții cari au știut să profite de toate împrejurările priincioase pentru a aduna puteri și a se întări.

Un popor, care desconsideră datele statistice, se poate foarte bine asemăna cu o armată angajată în luptă, fără ca să țină seamă de forțele proprii. O astfel de armată trebuie să fie învinsă, și tot asemenea și poporul angajat în luptă economică, fără a fi făcut pregătirile necesare pentru această luptă inverșunată și nemiloasă.

Cu deosebire în state cu populațiune mixtă, cum e statul nostru, diferitele naționalități nu se pot nici decum dispensa de o statistică a lor proprie, în care să se reoglindeze situațiunea lor reală, cu toate părțile ei bune și rele.

Ca dovadă în această privință ne poate servi împrejurarea, că deși guvernul nostru a făcut la diferite epoce studii statistice asupra tuturor referințelor din țeară — între aceste — și asupra referințelor economice, totuși „*Reuniunea economică transilvană*” maghiară a pornit o acțiune pentru culegerea de date statistice pe cale — cum s'ar dice — particulară.

O asemenea acțiune s'a pornit și în România, anume din partea d-lor A. D. Xenopol și A. C. Cuza.

Chiar și numai aceste două exemple, sunt dovezi suficiente, că punerea la cale a unei statistici economice românești este pe deplin justificată; cu atât mai mult, că la noi în această direcție nu s'a făcut aproape nimic.

De aceea nici nu avem o icoană barem cât de palidă a situațiunii noastre generale agricole, industriale și comerciale.

Chestionarul ce urmează va pute servi, nu numai la adunarea datelor pentru o statistică economică a tuturor Românilor din țară, ci cu o cale și ca substrat pentru *monografiile* economice ale tuturor comunelor noastre.

Din acest punct de vedere importanța chestionarului devine și mai evidentă.

Sarcina, de a pune la cale adunarea datelor și de a face o statistică economică a poporului nostru din Ardeal și Ungaria, îi revine — fără îndoială — Asociațiunii noastre și îndeosebi *secției sale economice*.

Lucrarea însă, trebuie să recunoaștem, nu e ușoară și ea se va pute face numai cu ajutorul despărțemintelor Asociațiunii și cu concursul oficiilor protopopesci, a preoției, învățătorime și altor cărturari din toate comunele cu populațiune românească.

Tipăriturile și toate instrucțiunile necesare vor trebui pregătite și distribuite cât de îngrabă, ca să se poată începe lucrările de conscriere în comune.

Și acum prezentăm următorul:

Proiect de chestionar

pentru culegerea datelor statistice cu privire la starea economică a Românilor din patrie.

I.

1. Numele românesc al comunei; numirea oficială și germană, eventual numirea sârbească ori ruteană.
2. Câți locuitori sunt în comună?
  - a) câți Români?
  - b) câți de alte naționalități?
  - c) câte familii române?
  - d) câte familii de alte naționalități?
  - e) cât a fost numărul născerilor în 1903?
  - f) cât a fost numărul morților?
  - g) cu cât s'a sporit numărul locuitorilor români față de a. precedent?
  - h) cu cât a scăzut numărul locuitorilor față de anul precedent?
  - i) care e numărul căsătoriilor?

II.

1. Câți *capi de familie români* sunt agricultori?
2. Câți sunt meseriași?
3. Câți comercianți? (aici sunt a se număra și cărcimarii, hotelierii și traficantii).
4. Câți oficiali? (aici sunt a se număra: preotul, învățătorul, notarul, medicul, veterinarul, oficialii de bancă, etc.)
5. Câți arêndași (de pământ)?
6. Câți ȃileri?
7. Câți servitori?
8. Câți cerșitori?
9. Câți agricultori mai lucră și câte o meserie în timpul iernii și în ȃilele nefavorabile pentru agricultură? (s. e. lemnăritul, etc.)
10. Câți meseriași se ocupă peste vară și cu agricultura?
11. Câți comercianți se ocupă și cu agricultura?
12. Câți oficiali se ocupă și cu agricultura?

III.

1. Câți *plugari români* au casă și moșie și-și poartă carul și plugul?
2. Câți au numai casă, curte și grădină?
3. Câți sunt cu totul fără avere?

IV.

1. Câte *jugere cat. de pământ* sunt:
  - a) în posesiune românească și cât valorează un juger de pământ? (dela K... — K...);
  - b) în posesiunea altor naționalități?
2. Câte case și curți?
3. Câte jugere catastrale grădini?
4. Câte jugere agri?
5. Câte jugere fânețe?
6. Câte jugere pășuni?
7. Câte jugere păduri?
8. Câte jugere vii?
9. Câte jugere în total sunt ale alodiului comunal?
10. Câte ale bisericei?
11. Câte ale școalei?
12. Câte ale diferitelor fundațiuni?
13. Câte ale statului?
14. Câte jugere se află în alte mâni? (bănci etc.)
15. Cât prețuesc toate aceste realități?
16. În timp de o jumătate de secol (dela iobăgie încoace) trecut'a pământ dela alte naționalități la Români, și anume câte jugere?
17. Câte jugere au trecut dela Români la alte naționalități?

V.

1. Câte *case* sunt:

a) de piatră,	c) de grădele,
b) de lemn,	d) câte bordee.
2. Câte *edificii economice* (șuri, grajduri):

a) de piatră,	c) de grădele,
b) de lemn,	d) câte în pământ?
3. Cât valorează toate casele și edificiile economice?

VI.

1. Câtă *contribuție* se plătesce în total în comună?
2. Cât arunc?
3. Câți feciori români sunt în serviciul activ la miliție?
4. Cu câtă datorie este împovărată proprietatea românească?
5. Cât face datoria cambială?

VII.

1. Câte *animale* posed Români, anume:

a) câți boi?	f) câți viței de bivoli?	l) câte oi?
b) câte vaci?	g) câți cai?	m) câte capre?
c) câți viței?	h) câte iepe?	n) câți râmători?
d) câți bivoli?	i) câți mânzi?	o) câte galițe?
e) câte bivolițe?	k) câți asini?	p) câți stupi?

2. La cât se ridică prețul tuturor animalelor vândute în timp de un an?
3. La cât evaluați prețul tuturor animalelor din comună?

VIII.

1. Sunt cultivate *grădinile*?
  - a) câte cu pomi?
  - b) câte cu legumi?
  - c) câte cu iarbă sau alte plante?
  - d) câte sunt cu totul neglijate?
  - e) cât face prețul poamelor vândute?
  - f) cât face prețul legumelor vândute?
  - g) eventual cât face prețul poamelor cumpărate?
  - h) cât al legumelor cumpărate?
  - i) cam de ce preț se consumă poame în comună?
  - k) de ce preț se consumă legume?

IX.

1. Câte *hectolitre de bucate* se produc în hotarul comunei, și anume:
  - a) câte hectolitre de grâu?
  - b) " " " săcară?
  - c) " " " orz?
  - d) " " " ovės?
  - e) " " " cucuruz?
  - f) " " " cartofi?
  - g) câte hectolitre de alte produse agricole (câneapă, in, fasole, mazere, linte, meiu, etc.)?
  - h) câte clăi de cânepă?
  - i) câte clăi de in?
  - k) cât face prețul total al acestor produse?
  - l) cât face prețul produselor întrebuințate la casă?
  - m) cât face prețul produselor vândute?
  - n) de ce preț se cumpără într'un an produse pentru nutremânt din această categorie?

X.

1. Câte *cară de fân și otavă* se produc într'un an în hotarul comunei?
2. Care este prețul total al acestui nutreț?
3. Care este prețul nutrețului întrebuințat în economie?
4. Care este prețul nutrețului vândut?
5. Cam la cât se poate evalua *pășunea* totală a comunei (iarba dintr'un an)?
6. La cât se poate evalua pășunea din ogoară?
7. Eventual de ce preț se cumpără nutreț din alte comune?
8. Cât face pe an prețul pășunilor arândate dela alte comune?
9. Și cât face pe an prețul pășunilor arândate altor comune?

XI.

1. La cât se poate evalua materialul extras din *pădurile* comunei, bisericeii și privaților?
2. Cât face prețul materialului întrebuințat (pentru clădit și ars) în comună?
3. Cât este prețul materialului vândut afară din comună?
4. Eventual de ce preț se cumpără din alte comune lemne într'un an?

XII.

1. La cât se poate evalua produsul *viilor*?
2. Cât face valoarea produselor (struguri și vin), cari se întrebun-
țează în casă?
3. Cât a celor vândute?
4. Eventual de ce preț se cumpără vin și struguri din alte comune?
5. Au fost viile pustiite de floxeră?
6. Se replantează:
  - a) cu viță americană?
  - b) cu viță din patrie?
  - c) câți indiviți sciu altoi vița de vie?

XIII.

1. Este în comună *grădina școlară* și în ce stare?
  - a) de câte jugere (orgii)?
  - b) este închisă?
  - c) câți altoi sunt în ea?
  - d) câți pădureți?
  - e) câți altoi s'au distribuit școlarilor, eventual s'au vândut în
timpul celor 10 ani din urmă?
  - f) câți indiviți sciu altoi pomi?

XIV.

1. Este în comună *școală economică* de repetițiune?
  - a) confesională (românească)?
  - b) comunală (românească)?
  - c) comunală (cu altă limbă de propunere)?
  - d) de stat?
2. Are învățătorul nostru calificațiunea prescrisă pentru școlile
economice de repetiție?

XV.

1. Se cultivă în comună *plante de nutreț* și anume câte jugere ca-
tastrale cu:
  - a) trifoiu?
  - b) luțernă?
  - c) napi de zăhar?
  - d) napi de nutreț?
  - e) rapiță?
  - f) cât valorează în total prețul acestor produse?

XVI.

1. Au introdus Românii *mașini și unelte economice perfecționate*, anume:
  - a) câte mașini de sămănat (cucuruz, grâu, trifoiu etc.)?
  - b) câte mașini de treerat?
  - c) câte tăvăluge?
  - d) câte grape de fânațe?
  - e) câte treere?
  - f) câte mașini de tăiat nutreț?
  - g) câte mașini de sfirmit?
  - h) câte prese pentru gătirea vinului de poame?
  - i) câte cuptoare perfecționate de uscat poame?
  - k) câte mașini de extras mierea?
  - l) câte mașini pentru gătirea fagurilor artificiali?

- m) câte grape de lemn se mai întrebuințează în comună?
- n) eventual câte pluguri de lemn?
- o) ce altfel de mașini s'au mai introdus în comună?

XVII.

1. S'au introdus în comună vite de rase nobile străine, anume:
  - a) câte capete de Pinzgau?
  - b) câte de alte soiuri nobile?
  - c) câți tauri comunali sunt de aceste soiuri?
  - d) se află astfel de tauri la cutare proprietar român sau străin sau la cutare curte domnească, și beneficiază într'un fel oare care și Românii de ei, pentru a-și îmbunătăți soiul lor de vite?
  - e) este armăsar comunal?
  - f) pune-se pond pe prăsirea unui soi mai nobil de cai?
  - g) este taur de bivol?
2. Stăruie-se, și în ce mod pentru nobilitarea:
  - a) vitelor?
  - b) porcilor?
  - c) galițelor?

XVIII.

1. E hotarul comasat?
  - a) de când?
  - b) s'a lăsat pășunat comun?
  - c) s'a introdus rotațiunea în economie?
  - d) s'au făcut irigațiuni? (udarea artificială a fânațelor).
  - e) s'a făcut comasarea spre mulțămirea locuitorilor?
  - f) progresează agricultura dela introducerea comasării?
  - g) ori regresează?
  - h) cari sunt eventual cauzele regresului?
2. Se practică:
  - a) economia: de trei hotare?
  - b) de două hotare?
  - c) sau altă împărțire și care anume?

XIX.

1. Cultivă-se în comună stupăritul, și anume:
  - a) câți stupi în coșnițe sistem rațional?
  - b) câți în coșnițe obicinuite?
  - c) sunt în comună împrejurări favorabile pentru cultura albinelor?
  - d) cât venit anual se câștigă din stupărit?

XX.

1. Se cultivă în comună vermi de mătasă, și anume:
  - a) câte familii cultivă?
  - b) cât se câștigă în total din acest ram economic?
  - c) câți frăgari mari sunt în comună?
  - d) câți frăgari tineri?

XXI.

1. Ce alți rami economici se cultivă în comună?

XXII.

1. Se cetesc foi agricole în comună:
  - a) cari anume?

XXIII.

1. Sunt *plantații comunale*:
  - a) pe lângă drumuri (pomi)?
  - b) dealuri sterpe?
  - c) pentru a regula cursul râurilor și păraușlor?
  - d) pentru replantarea pădurilor stîrpite prin foc, etc.

XXIV.

1. E în us *portul neaoș românesc*:
  - a) la bătrâni și bătrâne?
  - b) la bărbați și femei în floarea vieții?
  - c) la copii și copile?
2. Lucră-se și acum în toată puterea:
  - a) cânepa?
  - b) inul?
  - c) lâna?
3. Sau se cumpără mai mult:
  - a) bumbac?
  - b) jolj?
  - c) cartoane?
  - d) pănură și postav de tîrg?
  - e) haine gata de tîrg?
4. Făcutu-s'a ceva înadins:
  - a) pentru păstrarea portului național?
  - b) pentru reintroducerea lui, dacă a fost părăsit?
  - c) se țese și acum, în câte case din comună?
5. *Luzul* în îmbrăcăminte prinde rădăcini în popor, și cari sunt precursorii lui, anume:
  - a) materiile și hainele de tîrg ieftine?
  - b) părăsirea portului național?
  - c) cari altele?
6. La cât se poate evalua suma cheltuită în întreagă comuna pe materiale de tîrg: bumbac, jolj, cartoane, postav, mătăsuri, etc.?
7. Dacă eventual femeile din comună vînd țesături: postav, pânză, straie, covoară ș. a., la cât se poate evalua suma câștigată în acest chip?

XXV.

1. *Alcoolismul*:
  - a) ia dimensiuni?
  - b) cari sunt cauzele?
  - c) munca grea și nutrirea necorăspunzătoare?
  - d) alte nevoi?
2. Câte *cârciume* sunt în comună?
3. Ce se bea mai ales?
4. La cât se poate evalua suma cheltuită pe beuturi de toți locuitorii comunei?
5. Se bea mai mult în cârciume sau acasă?
6. E obiceiul să meargă și femeile în cârciumă?
7. Tineretul își ține jocurile și petrecerile în cârciumă?
8. Ce s'a făcut până acum pentru a pune stavilă alcoolismului? (predici, conferențe, societăți de temperanță etc.)

XXVI.

1. Răspândită e patima *jocului în cărți*?
2. Care e cauza răspândirii acestei patimi?
3. Ce s'a făcut pentru stavilirea acestei patimi?

XXVII.

1. Cari alte *patimi și obiceiuri rele* au devenit stricăcioase poporului?
  - a) mulțimea sărbătorilor, și anume cari, și câte?
  - b) sărbători păgâne, cari, și câte?
  - c) alte ȃile opăcite, în cari nu se lucră, cari, și câte?
  - d) câte ȃile nu se lucră de obicei în fie-care an?
  - e) pomenile?
  - f) ospetele?
  - g) botezurile costisitoare?
  - h) cât ar câștiga poporul într'un an prin reducerea sărbătorilor și ȃilelor de nelucrare la un minim și prin o întrebuițare mai bună a timpului?
  - i) cât ar putea să cruțe poporul într'un an prin micșorarea rațională a speșelor împreunate cu facerea pomenilor, ospetelor și botezurilor.
  - k) ce s'a încercat până acum pentru îndreptarea acestor obiceiuri?
  - l) cu ce succes?

XXVIII.

1. Sunt și anume câți tineri din comună pregătiți ori să pregătesc acum? într'un institut:

a) agronomic?	e) de vierit?
b) de grădinărit?	f) de lăptărit?
c) de silvicultură?	g) de stupărit?
d) de gornici?	h) sau în altfel de curs economic?

2. Ce face comuna politică sau cea bisericească pentru promovarea diferitelor interese agricole, anume: a dat sau dă acum ajutor la *câți* tineri pentru a se pregăti într'un institut:

- a) agricol?
- b) de grădinărit?
- c) de silvicultură?
- d) de gornici?
- e) de vierit?
- f) de lăptărit?
- g) sau cum altfel promovează interesele agricole?

3. Câți tineri din comună sunt ajutați spre scopurile numite cu stipendii:
  - a) din fundațiunile noastre?
  - b) din partea asociațiunilor noastre?
  - c) din partea băncilor noastre?
  - d) din partea municipiilor?
  - e) din partea statului?

XXIX.

1. Început-a populațiunea a emigra, anume:
  - a) de când?
  - b) câți în România?
  - c) câți în America?
  - d) câți în alte țeri?
  - e) cari sunt cauzele acestei emigrări?
  - f) ce s'a întreprins pentru stavilirea emigrării?

XXX.

1. Care e *situațiunea poporațiunii* în general, anume:

a) sporesce în privința numerică?	g) sau degenerază?
b) sau regresează?	h) progresează în moralitate?
c) înaintează în avere?	i) sau regresează?
d) sau regresează?	k) cari sunt cauzele progresului?
e) înaintează evident în cultură?	l) cari ale regresului?
f) înaintează în privința fizică?	

XXXI.

1. Din *meseriașii* din comună câți sunt:

	români, de alte națion., în total.		români, de alte națion., în total.
argășitori		d) în băile de aur și argint	
argintari		e) în alte băi	
armurieri (făcători de arme)		f) în carierele de peatră	
bărdași		modiste	
butnari		morari	
berari		olari	
calapodari		orologeri	
căldărari		organști	
cărămidari		pictori	
cârnățari		pitari	
cismari		perieri	
ciubărari		peptenari	
clopotari		pânzari	
cofetari		petrari	
cojocari		pălării	
compactori		pardositori	
cordoneri(păpucari)		poleitori (văpsitori, de trăsuri) etc.	
covrigari		postăvari	
croitori		rachieri	
croitoare		rotari	
cuptorari		sculptori în lemn	
cuțitari		sculptori în peatră	
fauri		săpunari	
ferestrari		sîtari	
fotografi		ștrinfari (ciora- pieri	
friseri		tapețieri	
funari		tipografi	
gaitanari		turtari	
grădinari		urloeri (hornari)	
hotelieri		văpsitori (de tort și haine)	
juvaergii		zidari	
lăcățari		zlătari (alegători de aur).	
măcelari			
mėsari,			
mineri:			
a) în băile de sare			
b) în băile de fer			
c) în băile de aramă			

2. Câți din meseriașii români au învățat meseria în toată regula și au făcut praxa necesară?

3. Câți s'au calificat pe cale autodidactică?

4. De ce fel de meseriași români și de câți ar mai avea comuna trebuință?

5. Câți elevi de meserie români sunt de prezent din comună (ori unde ar învăța)? Și la ce fel de meserii?

6. Câte calfe sunt de prezent (ori unde ar fi ele aședate)? Și ce fel?

7. Câte *stabilimente industriale* și de meserii sunt în comună:

române, de alte naționalități, în total.

a) piuă de pănură și de ulei (steje);

b) joagere (ferestrauă);

c) șteampuri;

d) mașini de scărmanat lâna;

e) mașini de tors;

f) răsboaie perfecționate;

g) mașini de cusut;

h) mori;

i) fabrici de spirt;

k) tipografii;

l) alte stabilimente, anume cari?

8. Câți *industriasi* (fabricanți) sunt în comună:

români, de alte națion., în total.

9. Câți elevi de industrie români sunt din comună?

10. Și câte calfe de industrie române?

11. Câți indiviși învață într'o școală industrială mai înaltă?

12. Comuna politică ori bisericească ajută și ele cu ceva la creșterea elevilor de meserie și la perfecționarea școlilor din comună?

13. Se învață în școala din comună:

a) lucrul de mână femeesc, și anume ce rami?

b) vre-un ram de meserie (pentru băeți) ca: împletirea pălăriilor de paie, a corfelor de nuiete sau de papură și alte obiecte din aceste și alte materii?

14. Este în comună școală română pentru învățaceii de meserii?

15. Ținutu-s'a, sau ține-se curs cu adulții pentru-ca ei să-și însușască dexteritate în confecționarea celor mai neapărat trebuincioase obiecte din sfera industriei agricole?

a) când?

b) din partea cui?

c) cu ce succes?

d) ce fel de obiecte s'au făcut?

e) câți indiviși pregătesc obiecte din sfera industriei agricole?

XXXII.

1. Dintre *comercianți* câți sunt:

români, de alte națion., în total.

a) boltăși;

b) birtăși;

c) traficantși de articole de monopol;

d) comercianți de bucate;

- e) comercianți de vite;
  - f) comercianți de lână;
  - g) comercianți de poame;
  - h) comercianți de miere și ceară;
  - i) comercianți de ouă și galițe;
  - k) câți comercianți de lemne;
  - l) câți de alte specialități (cum sunt s. e. întreprinzătorii pentru plutirea lemnului, etc.)
2. Câți din comercianți au învățat profesiunea în regulă, făcându-și anii de învățăcei și praxa de calfe?
  3. Câți au deschis boltă fără nici o pregătire specială?
  4. Câți elevi români de comerț sunt de prezent din comună?
  5. Câte calfe române?
  6. Câți tineri studiază în vre-o școală comercială superioară (română sau străină)?
  7. Comuna politică sau bisericească ajută cu ceva pe elevii sau calfele de comerț?
  8. Cum e starea materială a comercianților români?
  9. Cum a celor străini?
  10. Cumpără Românii mai mult de la comercianții români?
  11. Sau mai mult de la străini?
  12. A sărăcit comuna și locuitorii ei de când birtași și comercianți de alte naționalități s'au așezat în ea?

XXXIII.

1. Ce fel de *societăți economice* române se află în comună, însemnând la fie-care data înființării, cum prosperează și influința lor asupra popoului, și anume:
  - a) reuniune agricolă;
  - b) reuniune de stupărit;
  - c) tovarășie agricolă;
  - d) grâнар bisericesc;
  - e) grâнар al comunei;
  - f) grâнар al cutărei tovarășii;
  - g) institute de credit și economii;
  - h) însoțire de credit sistem Raiffeisen;
  - i) societate comercială pe acții;
  - k) însoțire de temperanță;
  - l) reuniune de înmormântare;
  - m) reuniune de asigurarea vitelor;
  - n) însoțire de lăptărit și pentru facerea untului;
  - o) însoțire de vierii (pivnițe);
  - p) reuniune pentru încurajarea și protejarea industriei de casă;
  - q) reuniune de sodali, eventual de meseriași;
  - r) reuniune de comercianți;
  - s) eventual și alte soiuri de reuniuni și însoțiri;
  - t) există bibliotecă școlară;
  - u) există bibliotecă bisericească;
  - v) există bibliotecă a cutărei reuniuni (din câte tomuri, de ce preț și ceite sunt cărțile)?

XXXIV.

1. Câți *cărturari* români în viață a dat comuna din sinul seu, anume:
a) preoți, resp. absolvenți de teol. protopopi, asesori consist., canonici, episcopi;	m) agronomi;
b) învățători, învățătoare;	n) ofițeri;
c) notari;	o) subofițeri;
d) profesori;	p) oficiali de administrație: pretori, oficiali la comitat;
e) contabili;	q) oficiali la justiție: juđi cercuali, juđi de tribunal etc.;
f) medici;	r) oficiali la percepțorate și direcț. financiare;
g) veterinari;	s) câți deputați;
h) ingineri;	t) câți senatori;
i) arhitecți;	u) câți la oficiile de vamă;
k) advocați;	v) câți în ministerii;
l) silvicultori;	w) câți ȑiarșiți; etc.

XXXV.

Câte *bănci* sunt în comună? Și câte *însoțiri* de credit?

1. Cât fac activele la finea anului 1903?
2. Cât fac pasivele?
3. Cât este debitul?
4. Cât creditul?
5. Cât e capitalul social?
6. Fondurile de rezervă?
7. Profitul net?
8. Cât s'a destinat pentru scopuri culturale și de binefacere?
9. Cu ce sume ajută băncile dezvoltarea agriculturii, meseriilor, industriei, comerțului și a clasei culte (a intelectualilor sau inteligențelor)?

Anume prin stipendiarea până acum a:

- a) câți tineri cari se pregătesc pentru agricultură?
  - b) câți pentru meserii?
  - c) câți pentru industrie?
  - d) câți pentru comerț?
  - e) câți pentru tot felul de oficii?
10. În general dela înființarea băncilor și însoțirilor:
- a) înaintează poporul în avere?
  - b) s'au regresează?

XXXVI.

1. Câte *biserici* sunt în comună: gr.-or..., gr.-cat..., ale altor confesiuni..., total...?
2. Câte *școli* gr.-or..., gr.-cat..., comunale..., de stat..., de alte confesiuni..., total...?
3. Este *agentură* a Asociațiunii?
4. Este *biblioteca* a Asociațiunii, câte tomuri și de ce valoare?
5. *Cimiterul* este închis și îngrijit?

XXXVII.

1. Cu ce sume a ajutat *Asociațiunea* și anume câți tineri pentru a se cualifica de: agricultori, meseriași, industriași, comercianți și oficiali?

XXXVIII.

1. Cu ce sume și câți tineri au ajutat *fundațiunile* noastre de tot felul?

XXXIX.

1. Cari sunt *boalele* cele mai răspândite în popor?

- a) frigurile și malaria;
- b) tuberculoza;
- c) sifilisul;
- d) pelagra;
- e) și cari încă?
- f) cer oamenii în casuri de boale ajutorul medicului?
- g) ori apelează mai mult la rugăciunea și ajutorul lui Dumnezeu?
- h) și cred în boscoane? etc.

XL.

1. *Socialismul*:

- a) ivitu-s'a în comună?
- b) câți aderenți are?

SIMPLIFICAREA SCRIEREI SUNETELOR ÎNCHISE.

(*Disertațiune cetită cu ocaziunea adunării generale a Asociațiunii în Baia mare.*)

Tesaurul cel mai scump, mândria noastră națională, condițiunea sine qua non a existenței poporului românesc, care ați își cere loc, își cere drepturile sale în lumea cultă, în saloanele literaturii, și dela a căruia primire condiționat este rolul nostru, ce dorim să-l jucăm în concertul celorlalte popoare: este și în totdeauna va rămâne limba noastră românească, limba ce-o vorbim, „altă limbă armonioasă, ca ea nu găsim“ — ăce poetul. Ei dar' ce vedem? Spre a o pute face cunoscută în cerc cât mai larg, pe întrecute se pun factori chemați și nechemati, pricepuți și diletanți a o turna în forme, cari în multe privințe sunt — *diforme*.

Chipul i-l zugrăvesc nisece „iconari“, ai cugeta, că sunt tot atâția Ra-faeli, până când într'adevăr mulți dintre ei nu stau departe de colegii lor dela Nicula. Acesti *iconari* se numesc *gramaticieni*; iar' *icoanele* lor sunt *gramaticele*, a căror cadru e *ortografia*. Și trec criticii cu droaia pe dinaintea icoanei, și nu vęd trăsurile schimonositoare, ci mai sus se poticnesc în cadrul ei, și și aici critisează de comun încrustările și ciradele, ori și numai văpseala acestuia; — trec, și nu observă, că icoana în loc de a reprezenta pe strămoșul nostru, reduce la moșul — din vecini!

Lung ar fi, de a lua de-arëndul trăsurile străine în icoana-gramatică; cu această ocaziune numai în fugă voiu indegeta la câte-va, și voiu trece apoi și eu la cadru, la ortografie, și și acolo mă voiu mărgini numai la sunetele închise „ă“ și „î“.

Încă în anul 1894 am fost avut fericire de a discuta câte-va puncte cu vre-o 20 de licențiați din România, fiind de față și fericitul Vasiliu cândva Urechia. Și îmi vine a crede, că nu fără nici un rezultat. În gramaticile de atunci încoace s. e. pronumele personal în genitiv nu e mai mult „*al meu*“, căci acesta e pronume posesiv, și numai din nepriceperea latinescului „*mei*“ sau a nemțescului „*meiner*“ a putut fi luat de genitiv.

Și până ași se propun însă 3 declinațiuni, pe când într'adevăr nu sunt decât 2, luând de basă *pluralul*, adecă *declinațiunea în „i“*, și *declinațiunea în „e“*. Declinațiunea *nehotărită* se propune fals; s. e. „*un om*“ nu e declinațiune nehotărită după firea limbei noastre, ci e o simplă, dar' nefericită imitație germană ori francesă. La verbe se propune forma pasivă, care e cu totul contrară firei limbei românesce, ba nu se află nici în celelalte limbi-surori de origine latină; iară forma „*stării*“ nu se propune; — firesce, pentru-că domnii „*iconari*“ nu o au aflat nici în alte gramatice de limbă străină; s. e. *eu mă bat* — nu e forma pasivă, ci reflexivă; dar' nici *eu sum bătut* — nu e forma pasivă, ci cea a *stării*.

Se propun trei genuri: *masculin*, *femenin* și *neutru*, până-ce în limba română se află numai două genuri: *masculin* și *femenin*. precum și în celelalte limbi surori. Dovadă la aceasta e însuși articolul românesc, care numai 2 forme arată: *masculin* și *femenin*. Unde e dar' *neutru*? Dovadă e însuși cuvântul „*neutru*“. Ce înseamnă acesta? Nec unus, nec alter, adecă = neuter, pe românesce: „nici unul, nici celalalt“.

Ei, dar' toate substantivele în limba română sunt sau *masculine* sau *feminine*, ori masculine în singular, și feminine în plural; deci și una și alta — în cel mai bun cas dar' „comune“ ori „mixte“, — însă nici decum „neutre“. Aceasta ar fi contradictis in terminis. La conjugare nici într'o gramatică nu aflu un timp, care în gura poporului trăiesce și-l folosim. Acesta e timpul istoric pentru perfect; d. e. *am fost auzit*, că tu ai fost morbos. „Am fost auzit“ — e timpul istoric pentru perfect. Domnii „*iconari*“ însă decopiând după modele latine și germane, n'au dat de acest timp, și astfel în gramatice e necunoscut; deși s. e. în limba francesă ar fi dat de el în *passé antérieur*.

Se vede deci evident, că la compunerea gramaticii nu limba poporului a stat model, ci — moșul din vecini!

Astăzi avem o grămadă de doctori în științe; cei mai mulți în filosofie, și acestia mai toți din limba română. Cum de nu vindecă ei boala aceasta? Firesce, unii s'au încercat; dar' medicina — încă a mai agravat morbul.

Multe ași mai puté înșira; dar' trec la *ortografie*, și anume la lupta încinsă împrejurul lui *ă* și *î*, propriul suget al prelegerii de astăzi.

Mai în primăvară am cetit în unul din numerii „*Transilvaniei*“, organ al Asociațiunei, nisce păreri dela unii corifei apuseni ai științei cu privire la chestia fixării sunetelor închise: „*ă*“ și „*î*“ în semne stabile. Vorbă e anume, să simplificăm scrierea lui *ă* și *î*, cari până acuma s'au scris pe basa etimologică când cu *a*, când cu *e*, ori cu celelalte vocale, ce le avem

la dispozițiune. Și în această privință s'a cerut, precum amintii, și păreri de ale savanților străini. Paș de altcum cu deservire greșit, precum voi vedea mai la vale.

Părerea în genere poate fi de 2 feluri: bună, sau rea. Părere rea poate da ori-și-cine; *bună* însă și potrivită numai acela, care se pricepe la lucrul, în care i-se cere părerea.

Sunetul închis *ă* se mai află ici și colo și în alte limbi, deci nu e eschis, că despre acesta să aibă și savanții străini ceva concept. Dar' sunetul *î* în limbile din Europa, e exclusiv specimenul nostru, al Românilor. Străinii, mai cu seamă cei-ce nu ne știu vorbi limba, nu sunt în stare, să-l rostească, deci nici nu-l pot pricepe astfel, ca să poată da părere de valoare. Un asemenea sunet se aude quidem în limbile slave, dar' acela se ivesce numai în rostirea consonantelor îngrămădite, ca sunet ajutător, fără ca să aibă ceva semn vizibil.

În loc de a alerga pe la străini, să examinăm originea sunetului *î* și firea limbei noastre, și vom afla poate o deslegare.

Isvorul sunetului *î* avem să-l căutăm la leagănul neamului omenesc, adică în Asia. Îl auzim și ați la popoarele asiatică, mai ales pe platoul iranic. Știm și aceea, că, precum multe alte popoare, așa și strămoșii noștri de a doua mână, Gheții și Dacii de acolo au venit la malul Dunărei, parte din spre nord, parte din spre sud. Dacii, popor conservativ și avisat numai la puterile proprii, cu mândria unui popor neatârnat și-a păstrat însușirile aduse, drept moștenire nestirbită, ca nisce rămășițe scumpe. Noi, din viața daco-romană am moștenit la rindul nostru, pe lângă virtuțile — și, să fim sinceri, — și păcatele Romanilor, totodată și lăsamântul străbunilor Daci. În acest lăsamânt se află și tesaurul *î* și *ă*, până acuma încă necheltuit.

Vorba e acuma, cum să prezentăm aceste două puncte închise lumii culte? Până-ce limba noastră se scriea cu caractere cirilice, *î* și *ă* aveau semnele lor; dar' adoptând noi caracterele latine, cu ce de altcum datori am fost și origini și maiestății limbei, susnumitele sunete au rămas fără semne, fiind-că între caracterele latine numai 5 semne sunt pentru vocale; noi însă avem 7 sunete vocale, și astfel cele două sunete închise, silite au fost să ceară împrumut când haina uneia, când a celeialalte vocale, ca nisce feți mașteri din prima căsătorie, adică din căsătoria dacă. Aceasta mai mergea, până ce noi rămâneam cu limba noastră pe acasă.

Pruncii prin casă și pe lângă casă umblă, cum pot: când desculți, când sdrențoși, când în giletea tătâne-seu. Dar' acum e vorba, că limba noastră a crescut mare, e frumoasă, feții noștri strumeni, voim să-i prezentăm în saloanele societății, să-i ducem pe la concertele și balurile culturii moderne. Au trebuință de haine. Se ivesce deci urgența: sau ca să le croim haine, adică să aședăm între literile latine două caractere noi, sau ca dintre vocalele, ce ne stau la dispozițiune, să fixăm câte-va ca purtătoare stabile ale sunetelor închise *ă* și *î*.

Ideea de a introduce pentru **ă** și **î** caractere noi, până acum nu-și află destul sprigin în încercările literare, pornite în această direcțiune. Causa e destul de plausibilă. Din pândirea evoluțiunii încete dar' continue a acestor două sunete întunecate unii prevăd, alții poate numai presimțesc, cum încet cu încetul întunecimea vocalei slăbește, se respiră, curățindu-se pe calea sa firească spre acea vocală radicală, din care treptat s'a întunecat. Și aceasta vocală radicală, care pentru prima-oară și-a dezvoltat sunetele întunecate, este — precum vom vedé mai la vale — vocala **a**. Aflându-se deci aceste sunete închise în descrescere, în scădere, nu se ivesce lipsa deosebitelor sau specialelor semne.

Dacă scrutăm firea sunetului întunecat, aflăm, că acesta în dezvoltarea sa, și mai cu seamă în ultimul stadiu al întunecării culminat în sunetul **î**, trecând marginele sale naturale, s'a lățit volnic, și așa puté dice: tiranic, și preste alte vocale, întunecându-le pe aceste în decursul timpului astfel, că astăzi trec drept **î** vocale, ce la început trebuie că au sunat curat, ba nici ați nu pretutindenea sună ca **î**, și cine petrece cu luare aminte, și ați poate observa lupta și svircolirea lor, de a se emancipa de sub influința sunetului **î**.

Dacă picurăm pe hârtie oleiu, vom vedé, cum acel picur, nepunându-i-se stavilă, se va lăți cu încetul tot mai tare, și va oleia în jurul seu părți până acum curate, sbându-se astfel în periferie până la enervare. Dacă vom petrece apoi cu luare aminte procesul sbicirei, vom observa, că mai întâiu se curățesc periferiile, și această curățire se apropie pas de pas de centru.

Am premis această icoană intuitivă, ca să arăt, cum a putut fi posibil, că sunetul **î** cu încetul și să dăcem, în mod *impropriu*, s'a extins preste toate vocalele, deși, precum dăsei mai sus și am să dovedesc mai la vale, originalminte este întunecarea numai unei singure vocale. Am premis această icoană, ca să arăt, că nu toate sunetele în **î**, ce figurează în limba noastră, sunt originale, proprii și firești; ci o bună parte s'a furișat și încuibat cu încetul în limbă, și s'a aședat ca un nor greu asupra unor vocale, cum e și vocala **i**, din pricina căreia ați se pregătesce o confusiune, în venitor poate nereparabilă, ba, după modesta-mi vedere, un atentat în contra dezvoltării firești a limbei române. Și o am premis prin urmare, ca să-mi justifice părerea și ținuta, ce o voi desfășura față de pornirile literare de a stabili sunetul **ă** în „a“, și cel **î** în „i“.

Părerea covârșitoare, dacă am înțeles bine, e, să *simplificăm* scrierea sunetelor **ă** și **î**, și să le fixăm: **ă** în vocala „a“, iară **î** în vocala „i“.

Aceasta părere mulți scriitori de renume mai cu seamă cei din România o au și pus în practică, voind astfel, pare-mi-se, a predispuce Academia română, autoritatea cea mai competentă în astfel de chestiuni.

Dați-mi voie, că pe lângă tot respectul, ce-l am față de spiritele mari și muncitoare ale neamului nostru, în acest punct să-mi desfășur și eu

modesta-mi părere. Primită va fi ori ba, las în libera apreciere a celor competenți.

Deși eu aflu de totul natural și conform firei limbei românesci, că atât **ă** cât și **î** să se scrie după împrejurări, când cu **a** când cu **e**, ori cu **i**, **o**, **u**, căci prin aceasta mai ușor se pot păstră originalele trăsuri ale limbei noastre strămoșesci; — dacă însă reușește părerea, că trebuie să facem o așa numită *înlesnire* mai cu seamă pentru străini, fie dară: să *simplificăm*; însă, după ce eu totdeauna așa am ținut și știut, că *unul* e mai simplu decât *doi*, — sunt de părere, că în acest cas pentru amândouă sunetele întunecate să luăm o *unică* basă, adecă vocala **a**, fiind-că semnele „*v*“ ori „*^*“ și așa îndestul indică firea sunetului.

Motivele imi sunt următoarele:

1. Cu totul 5 vocale având, nu legăm *două*, ci numai *una*; prin ce înlesnim în mod eminent cetirea atât pentru ai noștri, cât și pentru străini, căci n'au să-și împărțească atențiunea, ci să o fixeze numai la *una* basă vocală.

2. Nu ne expunem pericolului, că la cas de *încetare* a sunetului întunecat, să venim în încurcătură, confundând înțelesuri de ale cuvintelor identic scrise, sau schimonosindu-se fața lor cinstită; ce, pe lângă primirea lui **i** de semn alui **î**, negreșit ar urma, făcându-se s. e. din *cine* = *cine*, din *mîne* = *mine*, din *pine* = *pine*, *cînd* = *cînd*, *cîrmă* = *cîrmă*, *cînt* = *cînt*, *romîn* = *romin* și așa mai departe; abstrăgînd dela aceea, că multe cuvinte ar deveni astfel numai caricatura prototipului lor, și pentru de a puté încunjura astfel de surprinderi, ar trebui atunci din nou a face reparaturi și cărpiri, împedecând, ca în atari casuri **e** înainte de **i** să sune ca și **ee** prin întrepunerea unui **h**; siliți fiind deci a face s. e. din cănele de ađi „*chinele*“ jupânilor jidani, trecînd și noi cu limba noastră pe neobservate în sinul lui Avraam.

3. Dar' volnica și nici decăt motivata încercare de a fixa sunetul **i** în vocala **i** e contra firei limbei românesci, — ba e cu totul contrară și diametral opusă desvoltărei firești a sunetelor omenesci. Abstrăgînd dela învățătura biblică, care numai pe scurt amintesce, că pe Adam Dumnezeu l-a învățat a vorbî, — punîndu-ne pe basă pur fiziologică, ceea-ce nicidecum nu contrađice bibliei, căci în biblie nu e indicat metoda: cum, nici timpul: în cât l-a învățat Dumnezeu pe om a vorbî, — đic, punîndu-ne pe basă fiziologică, dacă vom studia gătul și gura noastră proprie, vom afla, că sunetul prim firesc, ce l-a putut da omul, fără de a fi fost silit a întrebuița limba din gură, a fost „**a**“, dat prin o simplă deschidătură a gătulejului; închidîndu-și puținel gătul, a aflat sunetul întunecat „**ă**“; la o închidere și mai mare s'a născut sunetul „**â**“, — toate trei în același loc, în *găt*, — sunt deci de aceeași rădăcină; cu alte cuvinte: **ă** și **â** sunt feții și descendenții firești ai sunetului **a**; sunt coloratura lui mai întunecată. Ce e dară mai natural, decăt că și înlocuirea lor numai din al lor se poate întâmpla pe cale firească și logică. Aceasta ne explică și pentru-ce la popoarele primordiale aflăm sunetul gutural în mod predominant. Numai cu

timpul, prin luarea în ajutor a limbei și a cerului gurei, se dezvoltă sunetul **e**, și numai după acesta prin puțină contragere a muschilor limbei și apăsare către cerul gurei se formă **i**. Ce săritură ar fi dar', și cine poate ați a o spune, că preste câți secolii, a voi să îmbrăcăm sunetul „**â**” în hainele lui **i**, făt născut cu mult mai târziu, și așa zicând, numai strănepot alui **â**. Apoi bine scim, că în natură nu este săritură; și cine legilor naturii se împotrivesce, curând ori mai târziu rău o pătesce!

Dacă vom scruta mai departe formarea sunetelor vocale, alături de cari treptat s'au format și consoanțele, aflăm, că prin luarea în ajutor a buzelor, se formă mai apoi **o** și după el **u**. Aceasta dezvoltare o comprobază și unisona enumerare a vocalelor: la toate popoarele vocalele se înșiră în forma aceasta: **a, e, i, o, u**, și de altă formă nu veți da.

Între **a** și **e** avem noi deci să punem sunetele noastre întunecate, și anume ca emanare a sunetului **a**. Deci și dacă va intra — și în parte a și intrat procesul de curățire; s. e. încă nu de mult ceteam: a *arăta*; ați cetim: a *arăta*; în prima persoană zicem: eu *arăt*, dar' și *arat*. Iată revenirea lui **â** pe calea firească la **ă**, apoi la sunetul original **a**, — zic, dacă va intra acest proces, nu poate să facă altă cale, decât dela **â**, preste **ă** la **a**.

Cred, că v'am dovedit indetel, cât de nefiresc ar fi a silii sunetul **â** să facă calea rătăcită și să iasă în al 3-lea hotar, perdându-se în domeniul lui **i**.

Nu mai cât că aici aud obiecțiunile, ce mi-se fac: că sunetul **â** ar fi predominant în vocala **i**, și a-l scrie acesta cu **a**, ar fi tot așa o schimonosire, ca și vice-versa, și că ce o să facem atunci cu prefixele: **im** și **im**, cu terminările din: cuvint, pămint, mormint, monumint etc.?

Am amintit deja, că sunetul **â** nu în toate cuvintele este propriu și original, ci numai cu timpul s'a strecurat și ulterior a întunecat și vocale, cari la început au sunat curat. Astfel ar fi prepozițiunile în genere, și sufixele formătoare și modulătoare în mare parte, precum și prefixele **im** și **im**. Ba și multe sunete din rădăcină, ce evident se poate observa, dacă cuvântul îl modulăm astfel, că după sunetul **â** să urmeze o vocală înaltă (**e** sau **i**) s. e. mormînt—mormînte, sfînt—sfînte șel.; până-ce la sunetul **â** propriu și original vocala înaltă următoare rămâne fără *înriurire*; s. e. căne—câni; cânt—cântece etc. Sunetul închis *impropriu* deci în dragă voie se poate lăpêda, fără de a cauza confuziune. ori schimonosire; ba servește încă spre infrumșetare. Procesul acesta deja s'a și început; ați rostim mai cu plăcere: timp, țin, zic, etc.

Spre mai mare evidență îmi iau voie a pune aceasta părere din altă parte și în mai mare lumină. Că la exemplul sunetului vocal **a**, în dosul soarelui culturii, și celelalte sunete vocale au aruncat umbră, sau mai lămurit: și-au colorat sunetul propriu în **ă** și **â**, — e lucru preafiresc. Astfel putem înțelege și mai bine, pentru-ce vedem până ați scris **ă** și **â** când cu **a**, când cu **e, i, o**, sau **u**, adecă cu toate vocalele.

Acum pusă fiind limba noastră în deplină lumină, sau cu alte cuvinte: aflându-se sunetele închise în scădere, se ivesce urgența, sau să ne odihnim în aceea, că în procesul curățirii sunetelor vocale, fiesce-care vocală să-și absoarbe umbra sa proprie, sau — voind a procedea la *simplificare*, — dacă părerea mea întocmai dezvoltată nu s'ar afla îndestul de convingătoare și acceptabilă, — ținând înaintea ochilor tot dezvoltarea și procesul firesc al graiului omenesc, — mai aflu o deslegare pe cât de rațională, pe atât de firească, că adecă în vederea clasificării internaționale a vocalelor în „*adânci*” și în „*înalte*”: sunetele întunecate ale *adâncilor* (**a, o, u**), să se simplifice în **a**, cele ale *înaltelor* (**e, i**), să se simplifice și adecă fixeze în **i**. Ceea-ce în ultima analiză nu e altceva, decât părerea-mi dezvoltată mai sus și pusă în altă lumină.

*

În legătură cu această chestie nu pot să nu-mi fac observările la dispozițiunile regulilor ortografice referitor la **i** *injumătățit*, că adecă **i** *injumătățit* totdeauna trebuie provădit cu „*∩*”. După a mea modestă părere **i** *injumătățit* *nici-când* n'ar fi lipsă să-l prevedem cu „*∩*”; — ci să edică Academia, — ce și de altcum de sine se impune, — că adecă: vocala **i** la capătul cuvintelor *numai în monosilabe sună deplin*; s. e. **și, ei**; *iară în celelalte* pretutindenea și totdeauna *sună injumătățit*; s. e. **ați, ași, boi, boii, câni, câinii** etc.

Iată, că atunci n'avem lipsă de *semicerc*; dobândim deci în scriere decursivă, prin urmare în timp; e totodată mai ușor de învățat, — e mai logic și mai mulțămitor, ca să retac alte argumente și mai ponderoase.

La mijlocul cuvintelor scim, că sau sună *deplin*, sau să diftonghează. Ce lipsă avem dar de „*∩*”? Pentru-ce să ne punem pedeci cu voia?

Baia-mare, la 9 August 1903.

Dr. Florian Stan,
prof.

CĂRĂMIDA ȘI LITERA.

Cărămida a fost când-va un instrument de cultură, nu numai pentru scopul de a zidi case și monumente, ci și pentru scopul de a învăța pe ea scrierea și cetirea, și a format o pagină a unei cărți, în carea s'a scris istoria domnitorilor, religiunea și viața popoarelor.

Forma cărămidei a fost după scopul spre ce s'a folosit, mai îngustă, mai groasă pentru zidiri, mai subțire și mai lată — până la formă de tablă, — pentru scrieri.

În articolul meu: „Descoperirea bibliotecii de stat din Vavilon” am arătat, că în Asia, și anume în Persia, Assyria și în Babilonia, mai ales în cetățile lor, pe cărămidă, încă fiind de lut moale, s'a scris inscripțiuni, și apoi ardându-se în foc și astfel întărindu-se, cărămida a devenit păstrătoarea inscripțiunilor, și mulțimile de table de cărămidă, ca nesce cărți

au cuprins în sine bibliotecile domnitorilor și ale staturilor; — și s'a arătat, că inscripțiunile duc istoria acelor țeri până la 4000 de ani ant. Chr. și astfel că tablele de cărămiți au fost purtătoare de cultură.

Dar' cu anticitatea cărămidei, trebuie să mergem și mai afund în istoria.

Poporul cel mai vechiu istoric și cult pe fața pământului a fost Egiptenii. Ei încă în antichitate șicea, că istoria lor e de 8--10 mii de ani. Documentele lor istorice, descoperite până ați, într'adevăr duc istoria Egiptenilor până la prima dinastiă la a. 5650 ant. Chr. Verosimil că mai târziu se vor afla monumente, anume inscripțiuni, cari vor fi și mai antice.¹⁾

Cărămida e cunoscută la Egipteni în timpul cel mai vechiu, și seamănă cu unele cărămiți, făcute ați în câmpiile Europei. S'a folosit și văiugă (cărămidă de lut nears) și cărămidă (lut ars). Grecii și Romanii au folosit cărămițile arse, și zidurile de cărămiți le-au îmbrăcat cu marmură sau altă vâcălitură tare. Fabricarea de cărămiți romane s'a lătit preste Italia, Gallia, Spania, Britania, ba și la popoarele germane.

Lucru natural, că în tot locul, unde au domnit Romanii, s'au fabricat cărămiți romane, și în timpul nostru în ruinele romane s'au aflat cărămiți cu inscripțiuni, deosebi despre legiunea romană carea a fabricat cărămițile și a zidit edificiile respective.

Dar' pentru tema de ați, întrebarea de frunte e, că la Romani în imperiu și special în Dacia, fost-a cărămida un instrument de școală? un material, pentru ca pruncii pe ea să învețe a scrie, a ceti, și socoti? și anume, fost-a purtătoare de cultură?

Întrebarea frumoasă, a deslușit-o Gr. G. Tocilescu în opul său: „*Omer la Reșca*“,²⁾ un sat în România.

Tocilescu ne spune: „Dela orașul Caracal spre nord-ost, 40—50 de kilometri e satul Reșca, vestit prin ruinele și antichitățile sale. Aci a fost orașul roman Romula și la 248 d. Chr., împăratul Filip Arabul l-a îngrădit cu ziduri. În ruini se află cărămida numită *Antina*, cărămidă de lut, bine frământată și arsă.

Cărămițile au servit de material pentru A, B, C, și a servit și de carte. Dintre șecimile de mii de cărămiți, una ne vorbește de Homeros³⁾, adevăr Omer la Reșca. Această cărămidă înaltă de 0.25 și lată de 0.29, poartă o inscripțiune grecească și datează din capătul secolului al 2-lea sau începutul secolului al treilea după Chr., iar' inscripțiunea cuprinde o parte din un hexamtru din Omer, care sună: „Învăță după Omer, ordinea răsboiului Troiei“.

După exemplele arătate credem, că destinațiunea pedagogică a cărămidei dela Reșca nu poate fi pusă la îndoială. Neînsemnata cărămidă dela

¹⁾ Lex. de conv. Meyer, la Egipt și Ziegel (cărămidă).

²⁾ Retipărit din Revista de literatură și arta română. București 1897.

³⁾ Homeros, primul poet epic la Greci, se pune pela an. 950 ant. Chr. A scris Iliada și Odyseia.

Reșca, capătă astfel o importanță capitală pentru istoria culturii în Dacia. Ea este prima filă al unui manual perit. Avem dovezi, că școale elementare au existat nu numai la Reșca, ci și la Grădisce (Sarmisegethusa) și Moigrad. Pe o cărămidă găsită la Grădisce și păstrată în muzeul din Deva, se află alfabetul latin. Băiatul l-a scris pe lut mai moale. Pe altă cărămidă din Moigrad, se află o inscripțiune, din carea se pot descifra numai câte-va cuvinte, toate scrise de un student cam începător. Dar faptul, că la Reșca s'a aflat inscripțiune din opul lui Omer, arată că a fost școale și mai înalte, decât elementare.

Cărămișile cu inscripțiuni, cari în școale serviau de aparate didactice pentru educațiunea tinerimii, se află și în alte părți ale imperiului. Monumentul cel mai cunoscut, e Tabla Iliacă găsită la Bovilae, (un oraș al Latinilor în Latium) în Italia și pe aceea, sunt scrise evenimentele de căpeteniă ale războiului Troian și a fost întrebuințată în învățământ, ca mijloc intuitiv. O altă tablă păstrată în biblioteca națională din Paris ne dă 64 de versuri din Omer.

Existau mai în tot imperiul școale elementare, în cari, de cătră *litterator* sau *grammatistes* se predau cetirea, scrierea și socoteala.

În acest mod, cărămida fiind un instrument, un material de cultură pentru popoare, să cercetăm numele ei la Români și la strămoși, precum și lățirea numelui strămoșesc și la alte popoare, căci și numele arată calea de unde a pornit și pe unde s'a lățit?

1. Cărămida *Antina*. B. Petriceicu Hașdeu în „*Etymologicum Magnum Romaniae*“ ȳice: Antina: 1. ruini romane aproape de orașul Caracal în România mică; 2. cărămida, care se scoate din ruini, se numește: antina. În districtul Romanai, la satul Reșca sau Recica, lângă riurețul Tesluiu, se află urmele unui oraș din epoca Romanilor, pe cari poporul le numește Antina. Și în districtul Romanai se ȳice: cărămida Antina. Se crede că numele Antina, purcede din Antonina.

Constatăm, că cărămida Antina e numire numai împrejurul ruinelor vechi, primită dela cetatea Antina, carea, precum arată mappa din vest, a zăcut la riul Tesluiu, din sus de a intra în Olt. Numele Antina purcede din *an-t*, teren la apă, și *in*, loc, iară *a* din capăt, e formare latină. *) Astfel antina nu dă conceptul de: cărămidă.

2. *Cărămidă*, numire în toate părțile locuite de Români, e cuvânt de origine grecească. Keramis (genitiv keramidos) a) lut, pământ de oale, la Theophrastus + 322 ant. Cr.; b) cărămidă de acoperiș la Thucidides + 471 ant. Cr.; c) vas de lut la Athenaeus 220 d. Cr. verbul keramidoo, a acoperi sau a provede cu cărămida la Aristoteles + 322 ant. Cr. Astfel cuvântul cărămidă e de origine grecească, purcede din genitivul substantivului keramis. Cărămida la Români, are înțelesul de cărămidă arsă și folosită

*) An-t-ium, oraș în Latium pe ȳermul mării. An-t-ae un popor slav lângă Marea neagră. Ant-werpen pe ȳermul riului Schelde.

numai de a face zid. Cuvântul keremida la Bulgari înseamnă cărămidă numai de acoperiş; iară cea de zidit se numeşte tihlă. E natural, că cuvântul cărămidă e primit dela Greci.

Din keramis, adj. keramikós, keramike, = de lut, de pământ, — făcut de olariu la Herodot + 408 ant. Cr. şi la Hipponax 545 ant. Cr. Acest cuvânt aşi keramik, ca substantiv şi cuvânt tehnic e lăţit la toate popoarele culte, cu înţeles de: măiestrie, arte de olariu; arte de a face figuri de lut, vase de lut etc. Deci se constată lăţirea culturii grecesce.

3. *Ţigla*, e un cuvânt lăţit la Români.

Să cercetăm dicţionarele românesce. În glosarul „Academiei Române“: 1. *Tiegla* (đi țegla). Tigla (đi țigla) lat. tegula. Ţiglarium (Tegularium). 2. *Ţigla*, desime apătoasă; derivate: țiglos, țigloşare, țigloşire. În dicţionarul Academiei Române: Tiegla răspuns tiegla (adecă țegla) tablă de lut ars, cu carea se acopere casa, lat. tegula. Tieglarium (teglarium) lat. tegularium. Tigla (đi țigla) lat. tegula. Ţiglarium (teglarium). În dicţionarul lui Dr. Daniel P. Barcianu țigla a) cărămidă de acoperiş; b) aluat. Astfel țigla şi derivatele ei sunt în folosinţă la Români.

Mai sus s'a arătat, că fabricarea de cărămiđi romane s'a lăţit preste provinciile imperiului, ba şi la popoarele germane. Wilhelm Obermüller în opul seu*) la cuvântul nemţesc: Ziegel (resp. țihel) ăice: „Ziegel lat. tegillum e cărămidă arsă pentru de a acoperi coperişul casei. Teaglo la Celţi (Dach la Nemţi) acoperiş, casă. Forma latină tegillum arată, că Ziegel în Germania s'a dus şi introdus prin Romani, precum preste tot, toată măiestria de zidire cu peatră şi cu var“. Avem dară un document dela un învăţat german, care ăice că cărămidă, ca instrument, material de cultură, a străbătut şi la popoarele germane.

Tegula sau tegillum la Latini, purcede din teg-o; *teg* acopăr, *o*, eu. În nemţesca *t* a trecut în *ț*, care son, Nemţii îl scriu cu *z*; eară *e* (din *teg*) s'a diftongit în *ie*, de aici Zieg, şi apoi diminutivul *el*, Zieg-el. Din *tego* latin sunt mai multe derivate. Ziegel la Nemţi în genere înseamnă: cărămidă arsă. Koth-Ziegel e cărămidă de lut, sau de imală, adecă nearsă.

Tegola la Italiieni, *tégla* la Maghiari, la Spanioli şi Portugali *g* s'a schimbat în *j* (*zs*) teja şi tejo, cărămidă de acoperiş. La Francezi şi Englezi *g* a căđut: tuile frantozesce, tile englezesce, cărămidă de zid, purcese din tegula. Ba, tegula latină a trecut şi la popoarele slave: Cihla (c=ț) la Boemi, Cegla (c=ț) la Poloni şi tihla la Bulgari, în sens de cărămidă de zid. Verosimil că Slavii au imprumutat cuvântul dela Germani. Formele din limba română sunt mai multe decât în alte limbi, şi pentru aceasta cred că acele nu purced dela intermedierea Germanilor.

4. *Văiuğă*, la Români însemnează o cărămidă de lut, de mal, dar' încă nearsă, necoptă în foc. Am auđit-o în mai multe părţi între Români, dar' cuvântul acesta nu se află în glosarul şi dicţionarul Academiei Române,

*) Deutsch-Keltisches Wörterbuch, Berlin, 1872.

nici la Barcianu. Cuvântul văiugă se deduce din maghiarul: vályog; după firea limbei noastre *l* s'a elidat s'a immoiât în *i*, și fiind-că la noi tonul cade pe silaba penultimă, luând pe *a* ca terminațiune română, s'a format vai-ug-a. Dar' vályog e de origine sloveană; wálek la Boiemi, waljech la Poloni, nemțesce Koth-Ziegel, adică: cărămidă de lut, de mal, încă nearsă. În unele părți casele se zidesc numai din văiugă. În walek și în vályog, val purcede din bal, ce în slavona se află cu înțeles de apătos, de baltă (blato), și româneasca cu înțeles de mal, și astfel: văiugă înseamnă cărămidă de lut, de mal, — și la noi purcede din vályog.

5. *Later*, în limba latină înseamnă cărămidă de zid, pentru-că, cum vedurăm mai sus, tegula era cărămida de acoperiș. *Later* (Dict. Acad. Rom.) cărămidă, ollan și alte lucruri de pământ. *Lateriț* (*Lateritius*) făcut din lateri, cărămiți. *Laterit* (Lex. de conv. Meyer), un cuvânt tehnic de cultură generală înseamnă un fel de lut roșu și găuros.

Rădęcina *lat* în *lat-er* (precum am arătat în articolul Numele Latin), are înțelesul de: lut, mal. *Laterna* la Latini o lampă făcută de lut de oale, de lut de cărămidă. De aceste am vădut și eu în Lipova cam înainte de 1848 și mai târziu, dar' numele era sterț. Fiind-că în limba latină este lutum = lut, filologice lut-er și lut-erna e tot de aceea origine și de înțeles, ca lat-er și lat-erna. — Și fiind-că a se schimba în toate vocalele, toate formele schimbate au același înțeles, ori sinonim. Așa în cuvântul lit-ra, un vas pentru o măsură de fluiditate, unde lit se referează așa la apă, fluiditate, precum la vasul de măsurare, care în anticitate de bună seamă a fost de: lut.

Din later latin a rămas la Italiani și la Toscani cuvântul later-colo, cărămidă de zid; colo e diminutiv dublu, corespunde latinului culus. *Ladrillo* la Portugali cărămidă de zid; lat a trecut în lact, și illo e diminutiv.

6. *Litera*. Pentru de a pute precisa conceptul, ce se cuprinde în cuvântul: litera, să vedem la Greci și la Nemți, că ce înseamnă: litera.

La Greci gram-ma, cu înțeles primitiv a însemnat ce e sgrăbelat, ce e scobit, mai târziu ce e scris și în deosebi: litera.

Forma originală pentru rădęcina gram e grab, dar' *b* trece în *f* (ph) *m*, *p* și *v*; deci grab, graf (graph), gram, grap, grav e tot una; iară *g* trece în *c*, și uneori inaintea rădęcinei se pune *s*, fără ca acesta să însemneze ceva. Grapho (grafo) grec. înseamnă: s-grab-el scobesc, S-crib-o, lat. s-chreib-e, nemț. scriu. Grap-t-er, grec. scrietoriu, grap-tos, scris, sgrăbelat; s-crip-t-um, lat. scris, graphis, nemț. Grif-fel, cu care se scrie, se sgrabelă; grav-are, a a scobi, sgrăbelă. — Gram-ma = litera, are concept de sgrăbelat, scris, scrisoare. Gram-matea, oficiul de scrietoriu, gram-matike, măiestria, arta de a scrie, de a învăța a scrie.

La Nemți, litera se numesce: Buchstabe. Meyer (Lex. de conv.) explică: că Buch înseamnă: fag, iară stabe, băt, bâta, deci bătă de fag, și dice, că numele Buchstabe, verosimil purcede de acolo, că popoarele germanice, în timpul mai vechiu au scris pe lemn de fag, pe bâte de fag. Firesce, că acele bâte au trebuit să fie scurte și late pentru de a se pute scrie pe ele.

Buch, la Germani carte, la cei vechi bôc, buoch, puoh, și Meyer explică, că și cuvântul: Buch, în tot cazul stă în legătură cu Buche (fag) și că mai multe bâte de fag, a format un Buch (carte).

Runele au fost semnele sau literele de scrisoare cele mai vechi ale Germanilor; ele nu sunt originale; ci imitate după literele latine încă pe timpul născerii lui Christos. Și cu runele s'a scris pe lemn, adică pe bâticele de lemn, și deoare-ce era greu ca pe lemn să se cioplească litere rotunde, cum sunt în alfabetul latin, imitarea s'a făcut astfel, că runele s'au scris cu linii drepte. A fost un alfabet runic comun germanic, apoi altul anglo-saxon, și două de nord, numite cel tinăr și cel mai tinăr. Tacitus în opul Germania, cap. 10, spune că Germanii au scris pe bâte de lemn. El a murit la 117 d. Chr.

Și cuvântul litera — ca și Buchstabe purcede dela numele materialului, pe care s'a scris.

În scrierea „Numele Latin“, am promis a scrie despre literă. La latini *litera*, (grec. gram-ma, nemț. Buchstabe) cu înțeles de: scrisoare, scriptura. Literae (în plural) scrisori, epistoală, mai târziu cărți, studii. Literatus, la început „om timbrat, notat cu litere“;*) mai târziu învățat, studiat, literat, Literatura la început scrisoare (Schrift, irás). Unii, cuvântul litera, îl scriu cu doi *t*, littera; astfel la Italiani lettera, la Francezi lettre, la Nemți Letter, până-ce la Spanioli a rămas: letra. Nu este nici un motiv etimologic, filologic, ca să se scrie cu doi *t*.

După cele de mai sus, cuvântul litera ar trebui să purceadă ori dela acțiunea de sgrăbelare, sgărăire, scriere p. e. la Greci, ori dela materialul, pe care s'a scris, p. e. la Nemți. În limba latină nu este cuvânt cu rădăcina: lat, let, lit, lot, lut, ce ar da înțelesul de: scris, sgrăbălat, și încât dintre cele romanice la Spanioli se află: lit-ar cu înțeles de a împunge, nu-l putem primi de basă, și astfel cuvântul litera, purcede dela numele materialului, pe care s'a scris, adică, dela conceptul: cărămidă = lat-er.

În latina lat-er înseamnă cărămidă, și în lat, e conceptul lut, din care s'a făcut lat-er; ba și în cărămida, cărăm e conceptul, lut, precum s'a vădit la locul seu. A din lat-er trece în toate vocalele, și s'a făcut: lit-era, tot cu acel înțeles, ca later, pe care s'a scris litera.

Vădurăm, că la Romani și în imperiul roman, lutul, format în cărămidă, a fost materialul de școală, pe care pruncii au început a scrie, și apoi a ceti. Din cele împrumutate dela Gr. G. Tocilescu, am auzit, că învățătorul, carele a învățat pe prunci a scrie pe cărămidă, s'a numit *litterator* (grammatistes), dela lat-er, litera, căci nu se poate presupune de un înțeles ce ați îl are cuvântul literator.

A trecut foarte mult timp până când Românii au căpătat papyros din Egipt și din Sicilia, și până când s'a inventat scoarța de atari arbori și plante; dar' aceste fiind și scumpe, nu s'au putut folosi ca materiale de scris

*) Phrasologia P. Francisci Wagner „mit Buchstaben gebrandmarkt oder bezeichnet“.

în școale, și pentru aceasta vedem, că și în secolul al III-lea după Chr. tot cărămida a rămas de material pentru învățământ. Se vede că în imperiu mai târziu nu s'a pus nici un preț pe cărămida de scris, ba și ca anticitate, a fost nevăgată în samă, folosindu-se la zidiri, sau lăsându-se ca timpul să o risipească. Altcum inscripțiuni romane pe cărămidă sunt foarte multe, dar aceste amintesc de regulă numele legiunii (sau al unei părți din ea) romane, carea a fabricat cărămide și a zidit atare edificiu, castru etc. Din cărămișile și tablele scrise și aflate în Persepolis, Ninive și Vavilon¹⁾, se vede foarte apriat, că cărămida a fost păstrătoare de istorie, religiune și limbă, și astfel purtătoare de cultura națiunilor.

Atanasie Marienescu.

SCIINȚĂ, LITERATURĂ ȘI ARTĂ.

Din „*Biblioteca populară*“ a *Asociațiunii* a apărut în decursul lunilor de vară Nr. 6, care cuprinde o scriere populară a dlui *Dr. Val. Moldovan* „*Despre testament*“. De informațiune asupra acestei folositoare publicațiuni, dăm în următoarele o recenziune redigiată de dl. *Iosif St. Șuluțu* și înaintată de secțiunea istorică în formă de raport la comitetul central.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Onorat comitet central!

Secțiunea istorică, intrunindu-se în ziua de ați în ședință ordinară, a censurat manuscriptul d-nului *Dr. Valeriu Moldovan*, candidat de avocat, „*Despre testament*“, care a fost predat acestei secțiuni prin decisiunea onoratului comitet central din 5 Martie 1903, Nr. 44.

Ne luăm deci voie a-l subșterne onoratului comitet cu următoarea apreciere.

Manuscriptul d-lui *Moldovan* tractează un subiect de o vitală și extraordinară importanță pentru toți locuitorii. Este un ce cunoscut că, țeranii de regulă, dar' mai ales țeranul român, e foarte aplecat a purta proces pentru ori ce lucru neînsemnat. Procesele pentru moștenire sunt cele mai numeroase. Sunt destule familii, cărora procesele le-a consumat tot ce părinții lor au agonisit. În cele mai multe casuri nesciința e ceea-ce îl duce pe țeran în mâinile unor oameni, cari abuzează de încrederea și de nesciința lui pentru de a-l exploata.

În cel mai favorabil cas, se alege țeranul, chiar dacă a câștigat procesul, că o bună parte a moștenirii a împărțit-o cu sfătuitoarii și apărătorii sei; spesele procesului adese îl duc pe țeran la sapă de lemn.

În cele mai multe casuri, dacă ar fi în comună, cine să-l învețe pe țeran, înainte de-a pleca la drum, la „*judecată*“, și-ar cruța pierderea de

¹⁾ Veți scrierea: Descoperirea bibliotecii de stat din Vavilon. Transilvania 1903 Nr. 3.

timp, spese și osteneală. Și ce e poate și mai rău, nu s'ar îndușmăni, între sine, cei-ce avisați sunt la ajutor reciproc.

Destul de asuprit este țăranul cu fel de fel de dări, să nu se sărăcească și el pe sine însuși. Iar' aceasta o poate încunjura dacă antistii comunali: preotul, judele, notarul și alți cărturari, cărora trebuie să le zacă la inimă bunăstarea țăranului, îl vor îndruma în mod corăspunător.

Dar', cu regret trebuie s'o spunem la acest loc, că, chiar testamente făcute de bărbați, altcum cu destulă cultură, din lipsa formelor pretinse de codice, au incurcat în procese neamurile, ba pe însași corporațiunea, care administrează fundațiuni întemeiate de bărbați filantropi; are chiar „Asociațiunea“ noastră asemenea procese.

Din toate aceste e evidentă trebuința de-a fi popularisată cunoștința despre „Testament“, respective despre conținutul articolului de lege XVI din a. 1876.

Manuscriptul dlui Moldovan e împărțit în XII capitole:

- I. Despre testament și contract de moștenire în genere.
- II. De câte feluri sunt testamentele?
- III. Cine are drept să-și facă testamentul?
- IV. Testamentul privat făcut în scris.
- V. Despre martori.
- VI. Despre testamentele verbale.
- VII. Despre testamentele privilegiate.
- VIII. Despre testamentele private.
- IX. Despre testamentele publice.
- X. Despre testamentele comune și despre contractele de moștenire.
- XI. Cum se poate strica un testament.
- XII. Câteva exemple din diferitele soiuri de testamente.

Singur titlul acestor capitole invederează capitala importanță ce o are cunoștința dispozițiilor art. de lege despre „Testament“. Importanța manuscriptului se potentează, dacă avem în vedere că, acela e merit tocmai pentru bibliotecile populare, adecă pentru țăranul nostru, care e avisat, și cu tot dreptul așteaptă, ba e chiar în drept de a pretinde spriginul acelor bărbați, cari au crescut cu stipendii, cu prescura țăranului și trăiesce din aceea ce câștigă dela țăran. Durere, puțini dintre acestia respătesc dragostea de neam, cu asemenea dragoste. Doară nici dintr'o națiune nu sunt așa puțini, ca tocmai dintre Români, cari, ar contribui la popularizarea legilor și ordinațiunilor în vigoare, a căror cunoștință l'ar scuti pe bietul țăran, de multe rele și amende.

Chiar și numai din acest punct de vedere, merită manuscriptul d-lui Moldovan sprijinul nostru.

Dar abstrăgând dela toate aceste, manuscriptul domnului Moldovan conține învățături folositoare, ilustrate cu exemple practice, corăspunzătoare legilor în vigoare. Limbajul e bun, la înțelesul poporului. De valoare sunt mai ales formularele, din care înlesnire poate ori-care cărturar să învețe cum are să urmeze.

După toate aceste, subscrisa secțiune declară manuscriptul d-lui Dr. Valeriu Moldovan de acceptabil, și are onorul a face următoarea

Propunere:

Binevoiască onoratul comitet central a primi acest manuscript, ca apt pentru bibliotecile populare și a-l împărtăși pe autor de favorul stabilit prin decisiunea onoratului comitet central din 25 Iulie 1901, Nr. 154, lit. f).

Din ședința secțiunii istorice. — Sibiiu în 7 Aprilie 1903.

Iosif Sterca Șuluțu.

*

Dr. Augustin Bunea, Discursuri, Autonomia bisericească, Diverse.
(Blaj, 1903. Tipogr. Semin. archid.)

Scrierilor istorice, prin cari autorul a aruncat o lumină așa de vie asupra trecutului bisericeii și culturai poporului român, încât pe mulți 'i-a surprins, le-a urmat în vara anului acesta o operă nouă sub titlul de mai sus. Volumul e împărțit în trei părți. I. *Discursuri*, pag. 3—109, II. *Autonomia bisericească*, pag. 143—370 și III. *Diverse*, pag. 493—518.

Autorul e cunoscut la noi, ca distins orator bisericesc, mai ales când e vorba de-a fixa în inima noastră meritele bărbaților nostri repositați. Prof. univ. din București, dl N. Iorga, n'a putut să dea expresie mai frumoasă aprețierii acestor discursuri, ca dîcînd, că ar dori să moară la Blaj, ca dl Dr. Bunea să-i țină panegiricul. În 11 discursuri apar înaintea ochilor nostri: Iacob Murășanu, Paul Dunca, Augustin Laday, Georgiu Barițiu, Dr. Alexandru Grama, David Baron Urs de Margina, Iuliu Mihályi de Apșa, Alexandru Filip, Dr. Ioan Rațiu, Ioan Daniel (Dănuț) și Constantin Pappfalvi. Suntem obicinuiți, ca discursurile funebrele să misce pe ascultători mai mult numai când stau la marginea unui mormînt. Discursurile dlui Dr. Aug. Bunea nu sunt de felul acesta. În ele resună graiul de bronz al istoricului, care, consciu că înflorilaturile retorice nu sunt necesare pentru de-a arăta figura măreață a celui mort, scrie pagini din istoria neamului seu. Și sunt pagini frumoase acestea, pentru-că bărbații, despre cari vorbește, au fost podoabă pentru noi, atât prin munca sêvêrșită în decursul vieții lor, cât și prin aceea-ce au lăsat după moartea lor.

De o deosebită importanță sunt studiile asupra *Autonomiei bisericescii*, cari se ocupă parte cu chestiuni de actualitate, parte ne presintă o istorie documentată a autonomiei bisericilor române din țerile coroanei ungare. Introducerea limbei maghiare ca limbă de propunere la gimnasiul gr.-cat. român din Beiuș a format timp îndelungat obiect de discusiune în presa noastră națională, revoltată contra acestui act ministerial. Ca de obicei în momente de iritațiune, chestiunea a fost tractată cu multă patimă. Autorul a fost cel dintăiu, care cu obiectivitatea istoricului de profesiune dovedesce atât prin actul fundațional, cât și prin legile țerii, volnicia acestei măsuri. Argumentele aduse sunt așa de puternice, încât chestia limbei la acel gimnasiu nu poate fi privită încă de rezolvată, și cei chemați vor trebui

să folosească primul prilej, ca starea legală să fie restabilită. Samuil Vulcan, întemeietorul gimnasiului din Beiuș, spune în primul său act fundațional: „Subscrisul, dorind a oferi ceva întru emolumentul public, iar' cu deosebire întru folosul și cultura națiunii române... mi-am propus a ridica și întemeia în numitul opid școale normale și gramaticale... ca astfel Românii să aibă ocaziune destulă spre a se cultiva... Deoarece-ce institutul acesta s'a întemeiat cu preferință pentru națiunea română, să se pună pond special pe ortografie reducândă la literile latine avitice, *pe gramatică și literatură valchică*“. De altă parte §. 17 din art. de lege 44 ex. 1868, nu numai că recunoaște școalele naționale, dar' chiar impune ministrului de a întemeia școale secundare cu limba de propunere a singuraticelor naționalități.

Din studiul asupra gimnasiilor românesci se pot vedea greutățile cele mari, pe cari trebuie să le supoarte dîlnic întru apărarea caracterului lor național-confesional. Școalele secundare greco-orientale nu sunt, la aparință mai mult, așa de expuse, grație statutului organic. Cu atât mai expuse sunt cele gr.-catolice, asupra cărora în continuu planează pericolul de-a li se impune ca limbă de propunere una străină de scopul întemeietorilor și susținatorilor lor. Autorul îmbrățișează cu aceeași căldură cauza gimnasiilor greco-orientale ca și a celor greco-catolice, conducându-se de interesul general național, căci dîce: „dacă însăși națiunea română din patria noastră nu va lua sub scutul său gimnasiile românesci fără deosebire de confesiune, și prin conducătorii săi politici nu se va sili a le apăra cu toată bărbăția, atunci lovitura dată gimnasiilor din Beiuș și Năsăud se poate foarte ușor termina la Brașov“.

În 5 articoli se ocupă cu alegerea metropolitului. E știut, cum guvernul ar fi dorit să facă din capul metropoliei unite o unealtă a sa, numindu-l singur, fără de a ține cont de dreptul electoral al reprezentanților bisericii unite. Pe lângă praxa veche și neîntreruptă dela unire și până în ziua de azi, se dovedește prin o mulțime de legi, diplome și alte acte publice, că biserica unită a avut totdeauna dreptul de a-și alege arhiepiscop. Interesantă e în studiul acesta și expunerea istorică a modalității, după care are să se facă alegerea arhiepiscopului. Praxa de azi din biserica unită n'a fost totdeauna aceea în întreaga biserică catolică și nici elementul mirean n'a fost totdeauna așa de exclus dela dreptul de alege.

Incepînd să se agite chestiunea autonomiei bisericii catolice din Ungaria, biserica română unită e amenințată de un nou pericol, de-a fi contopită cu biserica romano-catolică, pusă azi exclusiv în serviciul elementului domnitor. Din studiul asupra „Istoriei autonomiei bisericesci“ (pag. 282—490) se poate vedea nu numai primejdia, de care a fost și e amenințată biserica națională, ci și mijloacele, prin cari aceasta să se poată apăra. E un studiu documentat și sistematic, cum nu ni s'a mai prezentat până acum. Istoricul autonomiei până la reformațiune, dela reformațiune până la Unire, dela Unire până la 1762, dela 1762—1848 și de atunci până azi e expus cu folosirea tuturor isvoarelor, parte descoperite

de alții, parte de însuși autorul cărții. Studiul acesta e o întregire necesară a operelor de istorie publicate până acum de dl Dr. Augustin Bunea, și o reprivire largă asupra stării bisericilor românești din Ardeal dela 1885 până la 1903.

În partea III. *Diverse* se ocupă cu diverse chestiuni culturale, cari nu și-au pierdut nici acum actualitatea.

Restrângerea în spațiu, ce-a trebuit să-mi impun, dar mai ales împrejurarea, că operele autorului n'au lipsă de reclamă, pentru de-a forma obiect de studiu pentru ori-ce Român inteligent, vor explica felul, cum se presintă aceste șire. Autoritatea dlui Dr. Augustin Bunea pe terenul istoriei bisericești naționale e bine stabilită și o recunoaștere mai temeinică ca a profesorului dela universitatea din București, dl *Grigorie Tocilescu*, mai că nu aflăm. El dice adecă, în 1902; „Scrierile Domniei Voastre întreprinse cu un metod științific de cea mai bună școală, cu o conștiințioasă de adevărat istoric, sunt nisece mărgăritare scumpe, ce răsar și mai strălucitor în seceta de lucrări serioase pe terenul literaturii noastre.“

Volumul se poate procura dela autor, din Blaj, și costă 5 cor., pentru România 6 lei.

*

Medicul poporului, partea II, de Dr. I. Felix (București, 1903). Dl Dr. I. Felix, neîntrecutul popularisator al științei igienice, a scos de sub tipar partea II a „Medicului poporului“ (Nr. 7 al Bibliotecii societății „Steaua“). Boalele provenite din hrană rea și din necumpătare, boalele provenite din receală, boalele cari le ia omul dela dobitoace, răniurile, boalele muncitorilor și ale meseriașilor, otrăvirile: toate acestea sunt tratate astfel, ca să le înțeleagă toți sciutorii de carte, evitându-se detaiurile ce aparțin omului de specialitate. Stilul, în care e redactată scrierea, este cât se poate de popular și neaoș românesc.

„Medicul poporului“, partea I și II, ocupă fără indoială locul prim între toate scrierile igienice menite pentru masele largi ale poporului. Despărțimintele Asociațiunii ar trebui să procure cel puțin pentru fie-care bibliotecă poporală câte un exemplar.

*

«*Enciclopedia Română*», publicată din însărcinarea și sub auspiciile „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român“, de Dr. C. Diaconovich, prim-secretarul Asociațiunii. Vol. III, Fasc. XXXI (*Șimnicu-Tăciune*).

Această fascicolă, — penultima a publicațiunii, — cuprinde aproape 2500 articole, și anume întreg restul literei S, precum și un număr mai mare de articole cu inițiala T. Din cuprinsul bogat al acestei fascicole, remarcăm în primul rând titluri de interes special românesc, între cari articolele biografice și istorice: Șincai, Sion, Slăniceanu, Slavici, Sofronie, Șoimescu, Solomon, Speranță, Stăncescu, Stătescu, Stefan (Domni și Mitropoliți români), Stefanelli, Ștefănescu, Ștefulescu, Ștefureac, Știrbeiu, Ștircea, Stoe-

nescu, Stoica, Stoicescu, Stolojan, Storek, Străjan, Stroescu, Strousberg, Sturdza, Suciuc, Suliotis, Şuluţ, Szabó, etc., apoi din istoria universală şi geografie: Slavi, Slavonism, Slovacia, Slovenii (de Dr. I. Popovici), Sinaia, Siret, Şiria, Slănic, Slatina, Slobozia, Snagov, Socola, Şoimuş, Solnoc-Dobâca, Someş, Suceava, etc. Dintre articolele mai mari de interes literar amintim, Slavice limbile, Spaniola şi Svedeza limba şi literatura (de M. Străjan), din ramul istoriei bisericesti: Sinod, Sobor, şi un vast articol „Statutul organic“, în care P. Cosma arată firea şi istoria constituţiunii bisericii gr.-or. a Românilor din Transilvania. Ştiinţele politice sunt reprezentate în această fascicolă prin mai multe articole de Valerian Urseanu (Socialism, Societate, Stat, Străinii, Suveranitate, etc.), filosofia prin Gr. Pletos (Socrate, Spinoza, Spiritism, etc.), medicina forensă prin Dr. Minovici (Spânzuratul, Sufocare, Sugrumare, etc.). În fine mai amintim dintre articolele mai mari: Spital şi Statistica (de Dr. Felix), şi numeroase articole de botanică (Panţu, Radian, Procopovici), de zoologie (Moisil, Leon, Pop. Voitesci, P. Băznoşan, Antipa), de mineralogie şi geologie (L. Mrazek, Dr. Popovici-Haţeg), de chimie (Dr. Minovici, etc.) şi de medicină (Dr. E. Felix, Dr. Beu, Dr. Crăinicean, Dr. Imerwoll, etc.).

Fasc. XXXII, cu care se va termina publicaţiunea va apărea încă în toamna anului curent.

*

Octavian Smigelschi, Expoziţia de tablouri în Gesellschaftshaus. Din 14—25 Octobrie n. a. c. sibienii au avut rara ocaziune de a admira operele de artă expuse de dl profesor Octavian Smigelschi.

Păreţii salei celei mari dela Gesellschaftshaus au fost acoperiţi până aproape sus la ferestri cu lucrări admirabile de *pictură bizantină*, anume:

1. Planul general pentru pictura şi decoraţiunea catedralei din Blaj. (Lungimea 6·80 m., înălţimea 3 m.)
2. Planul pentru decoraţiunea tuturor boltelor şi a cupolei precum şi a părţilor mărginaşe cu ele. (Lungimea 4·80 m., înălţimea 1·60 m.)
3. O pânză mare, reprezentând icoane şi decoraţiuni din diferite părţi ale catedralei. (Lungimea 10·50 m., înălţimea 5 m.)
4. Iisus Christos în mărime originală. (Înălţimea 5·20 m., lăţimea 3·30 m.)
5. Trei cartoane monochrome, în mărime originală, reprezentând: *a)* pe evangelistul Matei; *b)* pe profetul Ieremia şi *c)* pe profetul Isaia. (Lungimea 7·70 m., înălţimea 5 m.)
6. Icoana Mântuitorului.
7. Icoana Maicei Domnului.
8. Un fragment din decoraţiunea arcului cel mare cu ângeri. (Lăţimea 2·60 m.)
9. Un fragment din decoraţiunea arcului cel mare cu cheruvimi. (Lăţimea 2·60 m.)
10. Un fragment din parcanul cel mare dintre bolte şi păreţi. (Lăţimea 1·60 m.)
11. Un fragment de bordură. (Lăţimea 1·50 m.)
12. Trei cartoane polichrome. (Înălţimea 4·80 m., lăţimea 3·20 m.)
13. Un carton polichrom. (Lungimea 3 m.)
- 14—16. Trei fragmente de borduri în mărime naturală.
- 17—19. Trei fragmente decorative pentru păreţii ferestrelor.
- 20—22. Trei studii, executate în colori pentru evangeliştii Luca, Ioan, Matei.
23. Planul unui iconostas complet.

24—30. Alt plan de iconostas complet împreună cu șese desemnuri speciale pentru diferite părți din iconostas. 31—37. Șapte schițe de iconostase. 38. Iisus Christos ca arhiepiscop. 39. Covor, executat pe baza unui carton special al autorului expoziției prin țărânce din Maramureș. (Lățimea 5 m., înălțimea 7 m.)

În saletele laterale au fost expuse lucrări de *pictură profană*, anume:

1. Strana. Tablou executat în tempera și oleu. 2—4. Țărani. Tablouri în oleu. 5. Țăran. Pastel. 6. Țărancă. Pastel. 7. Etude. Tablou în tempera. 8. Violinist. Tablou acuarel, în tempera. 9. Siesta. Tablou în oleu. 10. Țărancă gătindu-se. Tempera. 11. De-asupra apei. Executată în oleu. 12. Ângerul morții. Executată în oleu. 13. Portret. Oleu. 14. Portret. Oleu. 15. Portret. Oleu. 16. Portret. Tempera. 17—19. Trei peisagiuri în acuarel. 20—22. Peisagiuri în acuarel. 23—35. Peisagiuri în acuarel. 36—51. Portrete în miniatură, studii etc. în acuarel. 52—71. Din cartea de schițe. Diferite mărunțisuri, desemnuri studii, schițe etc.

Din aprecierile competente ale oamenilor de specialitate și nepreocupați reproducem după ȃiarul din loc: „Siebenbûrgisch Deutsches Tageblatt“ următoarele: „....Pe lângă un mare număr — sunt aproape 70 — de tablouri profane moderne, Smigelschi mai expune ..și un mare număr de *picturi monumentale, bisericesti în stil bizantin*, cari formează lucrările pregătitoare pentru pictura bisericeii catedrale din Blaj... Smigelschi a fost de repetite ori în Italia pentru a studia... monumentele artei bizantine... Cu gustul său rafinat a știut evita unele severități ale vechilor măestri, fără însă să altereze stilul; a știut să dizolveze colorile, adese-ori prea multifere și prea vii, în o armonie binefăcătoare și o pompă de colorii serioasă... Și pe cât de variată este tehnica aplicată de artist, pe atât de multilaterale sunt și obiectele picturilor sale“.

Afară de această apreciere făcută de d-nul *C. Dörschlag*, profesor la școala reală evanghelică luterană din loc, mai dăm tot după „Siebb. Deutsches Tageblatt“ și un extras din aprecierea dlui *Stefan Groh*, profesor la școala de industrie artistică din Budapesta:

„...Smigelschi intră târziu, ca om matur, în publicitate, după-ce a treia parte a timpului de muncă din viața sa l'a dedicat studiului. De aici se explică, că pe când pe alții îi urmăresce reclama pas de pas în dezvoltarea lor, el trebuie să se lupte ca artist consumat cu dificultățile primului debut... Ceea-ce ne prezintă Smigelschi nu este arta obicinuută însinuuantă, ce o găsim pe toate potecele, ci este un ciclu de creațiuni, pentru executarea cărora se cere reculegere serioasă și cunoștințe de stil.

Smigelschi a pășit pe o cale pe care *nimeni n'a călcat înaintea lui*. El a căutat să releveze metoda pentru arta sa așa, ca ea să rămână sinceră și în același timp națională. Entuziasmul ce l-a însuflețit din tinerețe față de venerabilele biserici românești l-a îndemnat mai târziu la studiul monumentelor clasice ale stilului bizantin, și tot ce l-a fermecat în Ravenna, Veneția etc., a contopit în individualitatea sa. Din operele sale putem ceti

principiile mari fundamentale ale stilului bizantin, conform căruia în decorațiune părțile trebuie să se subordoneze întregului. De aici vine că pe când în planul de decorațiune al catedralei din Blaj întregul ne surprinde cu bogăția colorilor și cu admirabila distribuție a masselor, expunerile picturale în liniscea și sublimitatea lor formează un întreg armonie cu decorațiunea. Figurile se prezintă contrar figurilor de sfinți ale artei *baroc*, — de obicei emoționate cu patimă și și mai des teatrale, — prin *sublimul divin* desbrăcat de ori-ce patimă omenească. Am greși foarte mult, dacă am considera drept slăbiciune a pictorului discrețiunea în compoziție și severitatea stilistică. Tablourile *au chevalet* (Staffelei) ale lui Smigelschi ne arată prea evident, de câtă siguranță a desemnurilor dispune, chiar și când își prezintă figurile în emoțiune puternică, violentă; și că liniscea aparentă, pentru ochii noștri deprinși cu arta renaissancii, cu desăvârșire nouă, nu este altceva decât discreția inerentă stilului. Asta, fresce, este cauza, că cel-ce calcă pe cărarea cu desăvârșire neumblată, nu este primit numai decât cu osanale, și vor fi mulți chiar printre conaționali săi, cari nu vor aprecia după merit individualitatea bine pronunțată a lui Smigelschi, și numai încetul cu încetul va trebui el însuși să-și formeze un public pricepător. Doar' cultul artei bizantine este ceva nou de tot. În Anglia au început să imeteze acest stil. *Nici în Ungaria, nici în Germania însă nu cunosc vr'un artist, care să fie meșter în acest stil.* Cu toate-că arta bizantină, cultivată în biserica grecească din timpuri străvechi, în străinătate este cu totul străină, ar fi de dorit, ca artistul să-și prezinte lucrările și unor cercuri mai largi (în străinătate). Căci după-cum se întâmplă de ordinar la noi, și în cazul de față este verosimil că străinătatea mai curând îl va aprecia așa cum merită, iar' conaționali săi numai după aceea vor ajunge la cunoștința că ce artist eminent, și național în toate fibrele sale, posed ei în Smigelschi!